

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE, GEOGRAFIE
SECȚIA GEOGRAFIE-LIMBĂ STRĂINĂ – CURS I. D

CURS SINTETIC – SEMESTRUL I
ANUL UNIVERSITAR 2001 – 2002

- CRAIOVA -
- 2001 -

EUROPA – PRIVIRE DE ANSAMBLU

1. Așezare : în emisfera nordică (boreală) și aparține masei continentale Eurasia – cea mai mare masă continentală a lumii. Are o suprafață totală de 10.034.000 km² din care 9.200.000 km² o constituie suprafața propriu-zisă a masei continentale (locul 5 între continente).

Este situat între 36°71' lat. N și 71° lat. N.

Este exclusiv un continent al zonei temperate și al zonei boreale reci cu prelungiri în zona subtropicală (mediteraneană) de căldură.

În I-le Britanice trece meridianul Greenwich (0), ceea ce face ca Europa să fie în cea mai mare parte un continent al Emisferei Estice.

În nordul continentului, se desfășoară Cercul Polar de Nord care delimitează zona de căldură rece.

De la cel mai vestic punct (Capul Roca) și până la extremitatea de nord-est a Munților Ural, sunt cca 6000 km, iar de la cel mai sudic punct (Capul Tanairon sau Matapan) din sudul Greciei (Peloponez) și până la cel mai nordic punct (Capul Nord sau Nordkyn) din Pen. Scandinavă sunt cca 3900 km. Cel mai sudic pământ european îl constituie I. Creta, iar cel mai nordic pământ este Arh. Franz Josef.

1. Limite : Marginile masei continentale se scaldă în apele Oceanului Arctic, în cele al Oc. Atlantic până la strâmtoarea Gibraltar și în apele Mediteranei și ale Mării Negre în partea sudică. Între Marea Neagră și Marea Caspică, limita este formată pe uscat de zona joasă transcaucaziană Kuma-Manici. Limita estică o formează valea fluviului Ural și de la izvoarele acestuia, cumpăna de ape formată de crestele Munților Ural

2. Cronologie: Europa constituie unul dintre cele mai vechi teritorii locuite, fiind cunoscute în istorie așezări eneolitice și neolitice care au lăsat urme încă din mileniiile XV-XX î.Ch. (desenele rupestre de la Altamira și Lescaux vetrele locuite de pe valea Neanderthal și din Dep Cro-Magnon, de pe valea Lupului și Dârjovului și în regiunea Starcevo – Doni Milanovac).

Civilizațiile mediteraneene (greacă, macedoneană, elenistică, etruscă și romană) și-au impus influența în teritoriu, făcând mai bine cunoscută Europa care este descrisă încă de la mijlocul mileniului I ca fiind locuită de barbari, iar marginile nordice ale lumii cunoscute erau locuite de boreali, având ultimul

pământ cu numele de Thule (Ptolemeu, Strabon, Platon, Aristotel, Pliniu cel Bătrân).

Numele continentului este legat de numele unei fiice a lui Apolo cu o nimfă ce a fost exilată în teritoriul marginal Greciei Antice, peninsulare – *Europa*, dar și de denumirea *ereb* dată de fenicieni teritoriilor apusene cunoscute la timpul respectiv.

3. Țărmurile și configurația articulațiilor

Europa este continentul cu cele mai neregulate țărmuri și care însumează 37.900 km. Aici se găsesc aproape toate tipurile de țărmuri articulate, atât prin peninsule, golfuri, cât și prin insule și strâmtori. Articulația ponto-egeeană desparte Europa de Peninsula Asia Mică, iar I. Cipru constituie cea mai estică insulă mediteraneană.

Europa se articulează la Marea Mediterană prin Pen. Balcanică și Pen. Peloponez (despărțite de Canalul *Corint*), Peninsula Italică (despărțită de Sicilia prin Str. *Messina*) și Pen. Iberică (despărțită de nordul Africii prin Str. *Gibraltar* – 38 km). La Mediterana se remarcă un întreg complex de insule, atât în bazinul vestic (Arh. Baleare – *I. Mallorca, I. Menorca, I. Ibiza*) cât și central (*I. Corsica, I. Sardinia, Sicilia, I. Malta, I. Gozo, I. Panteleria, I-le Ligurice, I. Elba* și alte numeroase insule vulcanice cum ar fi insula vulcan *Stromboli*) cât și cel estic, atât la M. Adriatică, Mediterana Estică dar și în Marea Egee. (*I-le ionice, I-le Dalmate, Arh. Ciclade, Arh. Sporade, I. Creta, I. Rodos, I. Cipru, I. Santorin* etc.). De asemenea, țărmul Mediteranei este scăldat și în două peninsule mai importante dar mult mai mici în comparație cu cele trei mai cunoscute (Pen. *Istria* și Pen. *Calcidică*).

Țărmurile sud-estice ale Europei, ca articulații euro-asiatice își au configurația prin str. *Dardanele* în M. Marmara, prin str. *Bosfor* în M. Neagră și prin str. *Kerci* în M. Azov. Între M. Azov și M. Neagră se află Pen. *Crimeea*, legată de continent prin Istmul *Perekop* (6 km, cel mai îngust istm european).

Fațada atlantică a articulațiilor europene se demarcă printr-o serie de peninsule, golfuri și insule cum ar fi *G. Biscaya, Pen. Bretagne, Pen. Iutlanda*. Rămășiță a vechii mări cu *Yoldia* (Marea Baltică cu golfurile *Botnic* și *Finic*) este legată de Marea Nordului prin strâmtoarele *Skagerrat* și *Kattegat* și care, la rândul lor, despart Pen. *Iutlanda* și I. *Seeland* de Pen. *Scandinaviei* (cea mai întinsă peninsulă europeană – 800.000 km²).

Remarcăm în M. Baltică o serie de *insulițe joase*, acoperite cu depozite glaciare printre care cele mai importante sunt *I. Oland, I. Gothland, I. Aland*.

La Oceanul Atlantic se află și cele mai întinse insule europene, cum sunt cele ale Arh. *Britanic* (*I. Great Britain, I. Eyre, I-le Orkney, I-le Hebride, I-le Channel, I-le Shetland, I. Man*), iar în Atlanticul de Nord, *I. Islanda, I. Jan-Mayen, Arh. Faeroe (Faeroerne)*.

Tot în apele nordice se află *Arh. Svalbard (Spitzbergen)* – cea mai nordică bază navală N.A.T.O.

Marea Britanie este despărțită de Europa prin *M. Mânecii (La Manche – fr. și Channel – engl.)* și *Str. Calais(Pas-de-Calais)*.

La Oc. Arctic, țărmurile europene se află la *Marea Albă* și *M. Barents*, despărțite de *Pen. Kola*. La *M. Barents* se află *I. Kanin*, iar în extremitatea nordică a pământurilor arctice se află ținutul înghețat al *Arh. Franz Josef*. Tot la OC. Arctic remarcăm *Arh. Novaia Zemlia*, ca o prelungire a vechiului sistem montan hercinic înălțat pentru a reliefa Uralul.

Țărmurile europene sunt variate ca aspect și complexe ca geneză:

Țărmuri înalte:

■ *țărături glaciare* (acoperite cu gheață) – *Spitzbergen, Franz Josef, Novaia Zemlia*;

■ *țărături de abraziune* (țărături erodate intens de valuri, cu înălțime variată și abrupturi; În cadrul țărmurilor de abraziune se remarcă:

- *țărătul dalmatic* specific *Pen Balcanice* în *Croația* și *Iugoslavia*; caracterizat prin coaste înalte, abrupte, însoțite de insule alungite, paralele cu țărmul, separate de acestea prin canale și golfuri;
- *țărătul cu fiorduri* specific *ținuturilor nord-atlantice* și *arctice* ca urmare a acțiunii conjugate dintre masa ghețarului și a apei oceanice, au aspect de golfuri care pătrund ramificat în interiorul uscatului, prin invadarea văilor glaciare adânci rezultate în urma topirii ghețarilor arctici; sunt specifice *Islandei, Norvegiei (Sogne Fjord, Stavanger Fjord, Oslo Fjord etc), nordului Irlandei, nordului Scoției*);
- *țărătul cu rias* este caracteristic regiunilor cu masive montane vechi (hercinice) sau podișuri ușor înălțate și care sunt fragmentate de văi adânci. La flux gurile de vărsare devin golfuri, iar la reflux, plaje străbătute de râuri cu apă puțină și este specific *nord-vestului Pen. Iberice*;
- *țărătul cu scharen* este caracteristic *Mării Baltice*, cuprinzând insulele din apropiere, cu stânci subacvatice și emerse, asociate cu strâmtoni;

■ *țărături de acumulare* (joase, întinse, făcând trecerea lină spre selful continental al bazinelor oceanice). În cadrul țărmurilor de acumulare se identifică:

- *țărătul cu watt*, specific *coastelor M. Nordului (Danemarca, Germania, Olanda)*;
- *țărătul cu plaje și cordoane litorale* (pe unele porțiuni ale *litoralului Mării Baltice din Polonia, Letonia, Estonia, Lituania*), cunoscut ca și țărm cu *Nehrungen*;

- *țărmlul cu lagune* apare pe unele porțiuni din *Islanda, M. Baltică, M. Nordului, M. Adriatică și M. Neagră*;
- *țărmlul cu deltă* cum este cel de la *gura de vărsare a fluviilor Volga, Dunăre, Ural, Peciora, Vistiula, Rin, Ebru, Rhone, Pad, Tibru*.

■ *țărmlul vulcanic* este specific insulelor *Lipari, Elba, Capri, Stromboli, Santorin, Rodos* și altele;

■ *țărmlul cu limane* (pe litoralul *M. Negre*);

■ *țărmlul cu estuare* specific litoralului maritim cu amplitudini majore ale mareelor (la Oc. Atlantic și la Oc. Arctic – *gurile de vărsare ale Tamisei Senei, Loarei, Garonnei*).

Parte însemnată a acestor țărmluri poate avea o configurați rectilinie, dar și cu un grad mai mare de sinuozitate, trădând apariția unor numeroase golfuri și lagune.

EUROPA – EVOLUȚIA PALEOGEOGRAFICĂ ȘI ROLUL EI ÎN FORMAREA RELIEFULUI

Evoluția paleogeografică a Europei este strâns legată de următorii **factori**:

- a) *existența unor platforme vechi continentale (scuturi continentale ce alcătuiau în trecutul geologic hipercontinentului Laurasia);*
- b) *existența și formarea în geosinclinalele marginale a orogenezelor precambriene, caledonice, hercinice și alpine;*
- c) *unitatea de monolit a platformelor continentale europene cu platformele continentale asiatică, a căror evoluție este comună;*
- d) *evoluția morfogenetică a reliefului este în strânsă corelare cu factorii interni și externi modelatori ai scoarței (modelarea externă și internă a scoarței determină principalele tipuri de relief).*

Apariția și dezvoltarea unor cratoane din forme orogene inițiale a însemnat un pas important în încheierea unităților geostructurale ale Europei. Aceste unități geostructurale sunt strâns legate de evoluțiile vechilor scuturi continentale, de evoluțiile geosinclinalului Mării Thetis, dar și de evoluțiile geosinclinalelor marginale precambriene și caledonice.

La aceste evoluții se adaugă impulsul plutonic determinat de mișcările baikaliene care a condus la încheierea fundamentului cu elemente grele dar și cu roci de duritate maximă (gnaise, porfire, șisturi verzi, șisturi cristaline).

Evoluția paleogeografică a Europei cunoaște următoarele **etape**:

- I. *Etapa formării și individualizării unităților cristaline de platformă (scuturi continentale)*. Este etapa în care, odată cu scuturile vechi, se formează Pangeea (Scutul Baltic, Scutul Est-European);
- II. *Etapa caledoniană* în care evoluția geosinclinalului marginal dezvoltă orogeneza caledonice, urmată de peneplena post-caledonice și care a cuprins unitățile de nord-vest peninsulare și insulare ale Europei (Pen. Bretagne, Irlanda, nordul Angliei și Scoția, arhipelagurile britanice nordice, Scandinavia). În această etapă s-au format Munții Scandinaviei, M. Scoției, M. Penini, M. Cambrieni, Colinele Walles, Colinele Normande, precum și munții actualelor unități insulare Hebride, Shetland, Novaia Zemlia și Faeroe;
- III. *Etapa hercinică* în care orogeneza hercinică și peneplena post hercinică a cuprins regiunea centrală și vestică a Europei de la

Marea Neagră până la Oceanul Atlantic. În acest moment s-au format Pod. Dobrogei, Pod. Ceho-morav, Pod. Boemiei, M. Metaliferi, M. Sudeți, M. Hartz (pentru că în limba latină, pe hărțile vechi, Munții Hartz erau trecuți cu numele de *Hercynia Mons* s-a împrumutat și denumirea orogenezei), M. Pădurea Neagră, M. Pădurea Turingiei, Saarland, Colinele Luxemburgului, Podișul Ardeni, Masivul Central Francez, Masivul Șistos Renan, Colinele Normande, Munții Cantabrici, messeta spaniolă, M. Iberici, M. Vosges, culoarul tectonic al Rinului și unele părți insulare din peninsulele Italică și Balcanică (M. Rodopi, M. Rila, M. Pirin. Pe vastele arii anticlinale au evoluat numeroase bazine hercinice ce au fost acoperite ulterior cu importante depozite mezozoice și neozoice cum sunt bazinul Londrei, bazinul Vienei, bazinul Armorican, bazinul Acvitaniei, bazinul Turingiano-Saxon, bazinul Parizian, bazinul Moscovei (sinecliza Moscovei). Concomitent cu această orogeneză la contactul dintre marea platformă rusă și platforma siberiană (scutul angara) a evoluat și orogeneza uraliană în care rocile foarte dure alternează cu importante zăcămintele de minerale utile (uralide).

Procesul de modelare a acestor munți a determinat formarea unor întinse *peneplene* (acvitaniană) dar și *pediplene* (cum este cea dobrogeană din Pod. Casimcei)

IV. Etapa alpină a cuprins întreaga Europă sudică din Pen. Iberică până în Anatolia, prelungindu-se în sudul Mării Negre cu M. Pontici, în estul acesteia cu M. Caucaz și mai departe în centrul Asiei completând geosinclinalul (alpin) cu cel himalayan. Acum s-a format *Neo-Europa* în care s-au individualizat importante sisteme montane cum ar fi Munții Sierra Nevada, M. Pirinei, M. Alpi, M. Penini, M. Dinarici, M. Carpați M. Balcani și M. Pindului. În anumite faze, în special cea de la sfârșitul neogenului și începutul quaternarului, procesele de cutare și șariaj au fost însoțite de intense procese vulcanice cum ar fi cele din Alpii Bavariei, M. Penini, M. Pindului și M. Carpați – acum s-a format cel mai lung lanț vulcanic european, cel din Carpații Românești, cel al munților Oaș-Gutâi-Tibeș-Călimani-Gurghiu-Harghita. Concomitent cu fenomenele de înălțare orogenică au avut loc colmatări ale bazinelor marine interioare rezultând formarea unor importante podișuri și câmpii aluvionare cum ar fi Podișul Austriei, Piemontul Lombard, Câmpia Dunării de Mijloc, Câmpia Dunării Inferioare, Câmpia Mariței, Pod. Transilvaniei, podișurile extracarpatică românești ș.a.

V. Etapa actuală (cuaternară) în care au loc trei procese majore:
a) *glaciațiunea cuaternară* (pleistocenă) care a cuprins peste jumătate din suprafața Europei ca urmare a răcirii climei,

cunoscută sub numele de eră glaciară pleistocenă. Această glaciațiune a avut un pol de extensie maximă axat pe peninsula Scandinavică și Marea Baltică peste care s-a constituit un ghețar de tip calotă ce își avea marginile banchizei până în Germania și Polonia actuală, peste teritoriul țărilor baltice, în Belarusia și vestul Rusiei, acoperind întreaga Pen. Kola, mările baltice, Baltică și Albă, Pen. Scandinavă și o foarte mare parte din Marea Nordului. Acest inlandsis a cunoscut trei faze de extensie maximă (Elster, Saale, Vistula) determinând crearea unui important relief glaciară în nordul Europei. Tot în această perioadă Islanda era acoperită de inlandsisul groenlandez. În regiunea centrală și sudică a Europei, răcirea climei a favorizat dezvoltarea unor importante mase de ghețari montani la altitudini de peste 1800-1900 m. Extensia acestor ghețari a cunoscut spre deosebire de calota scandinavo-baltică, cinci faze glaciare (Donau, Gunz, Mindel, Riss, Wurm). A urmat încălzirea generală a climei (holocen), determinând retragerea acestor mase glaciare la peste 3000 m în regiunile montane și dincolo de cercul polar în regiunile nordice. Rămășițe ale acestor ghețari se află în M. Alpi, în M. Pirinei, în Alpii Scandinaviei, în M. Caucaz, în M. Ural și chiar pe cele mai înalte vârfuri ale unor munți de la latitudini mai mici (37-38° lat N cum ar fi cel din Muntele Gran Sasso d'Italia sau cel din M. Sierra Nevada). Cele mai întinse mase glaciare se găsesc în Islanda (ghețarul Vatna Joculi) în I-lele Novaia Zemlia și în insulele Franz Josef.

- b) Vulcanismul și neotectonica cuaternară și prezentă care cuprinde 5 mari arii (zone) continentale:
- *zona islandezo-atlantică* legată de procesele tectonice ale riftului medio-atlantic de nord (Islanda este una dintre cele mai mari insule vulcanice de pe glob în care activează 17 vulcani, cei mai importanți fiind Hekla și Katla);
 - *zona central mediteraneană (italică)* cu numeroși vulcani activi (Etna – cel mai mare din Europa, cu 3700 m, Vezuviu și Stromboli); zona Adriatică ce cuprinde vestul Dinaricilor, cu mari rupturi de falii, generând o seismicitate puternică; zona egeeană sau est-mediteraneană cu un puternic focar vulcano-seismogen (în special submarin) centrat pe insula Santorin (această zonă este strâns legată și de evoluția plăcii anatoliei la contactul cu cea arabică);
 - *zona vrânceană* care generează seismicitate puternică în arealul românesc din arcul carpatic la contactul cu avanfosa predobrogeană (aici seismele au epicentru la adâncimi

intermediare de 80-120 km ca urmare a acumulărilor energetice telurice);

- *zona vest-iberică* ce generează seisme în general submarine, mișcările tectonice fiind în strânsă corelare cu evoluția faliilor de transformare din riftul medio-atlantic.

Această seismicitate și vulcanism ce cuprinde aproape întreaga *Europă tânără sudică* se datorează contactului activ al celor două mari plăci tectonice africană și euro-asiatică pe fondul căruia a evoluat geosinclinalul Thetis și deci și cel alpin.

- c) Procesele geomorfologice actuale determinate de o modelare internă și externă combinată și concomitentă în care agenții modelatori (apa, aerul, vântul, ghețarii, dizolvarea fizico-chimică, dezagregarea fizico-mecanică, alterarea chimică, acțiunea biologică) și impulsurile interne telurice (geomagmatismul, geoseismicitatea, gravitația terestră și deplasarea curenților subcrustali astenosferici) au determinat formarea complexului major actual al reliefului și o varietate genetică extraordinară pe un spațiu continental relativ modest cum este spațiul european.

Două unități morfostructurale marginale ale Europei au avut *evoluții tectonice diferite* față de evoluția de ansamblu a Europei:

- a) **unitatea caledono-hercinică a M. Urali**, care a avut o evoluție geostructurală determinată de evoluția platformei ruse;
- b) **unitatea geostructurală a Islandei** determinată de evoluția riftului medio-atlantic și a faliilor de transformare impuse inversarea polilor geomagnetici. Amploarea energetică de stres geotermic determinate de actualele falii fac din Islanda cea mai puternică regiunea vulcanică seismică a Europei.

Principalele unități geomorfostructurale ale Europei sunt strâns legate de evoluția paleogeografică de ansamblu a Europei. Privite genetic, aceste unități ar putea constitui, în funcție de vechimea acestora, **trei mari unități morfostructurale**: *Paleo-Europa*, *Mezo-Europa* și *Neo-Europa*. Privite din punctul de vedere genetic și al constituției petrografice, la care se adaugă morfologia și tipul major de relief, unitățile morfostructurale ale Europei sunt :

- ◆ **Unitățile de platformă pe fundament precambrian și paleozoic**:
 - *Marea Platformă Rusă*, care cuprinde aproape întreg estul european cu morfostructuri vechi de tipul antecizelor și sineclizelor (în cadrul acestora au evoluat Podișul Valdai, Pod. Rusiei Centrale, Colinele Moscovei și Smolensk, Colinele Dvinei de Nord, Pod. Volino-Podolic, Pribaltica, Pricaspica, Pod. Moldovenesc). Tot aici s-au format vaste unități acumulativ-sedimentare uscate (cu depozite

groase de până la 3000 m – C.Europei de Est) dar și marine (bazinele pontic și caspic). Aceste unități sunt intens fragmentate de eroziunea fluvială dar partea de nord este puternic modelată de vechea glaciațiune, rezultând un reprezentativ relief glaciatic și periglaciatic, pe care se găsesc cele mai întinse lacuri europene (L. Ladoga și L. Onega);

- *Scutul Ucrainean* cuprinde un înveliș gros de roci și are aspectul unui vast câmp de denudare, pe care s-a sculptat un antecedent relief sculptural (moștenit) – C. Niprului;
- *Scutul Scandinaviei (Platforma Scandinavă sau Baltică)* ce cuprinde întreaga regiune a M. Baltice, Câmpia și Podișul Finlandei, Nordul Mării Albe, Pen. Kola și întreaga Pen. Scandinavă, C. Danemarcei. Predomină platourile și înălțările izolate iar fragmentarea se explică prin existența unor numeroase falii de adâncime, reactivate neotectonic.

Morfologic această mare unitate cuprinde și o câmpie moștenită, cu fragmentări vechi dar actuale pe fond glaciatic și periglaciatic. Așa se explică dezvoltarea reliefului de sandre, drumlinuri, valuri morenice intercalate cu cele mai numeroase lacuri glaciare de calotă din Europa (nu întâmplător C. Finlandei se mai numește “țara celor o mie de lacuri”). Eroziunea mezozoică și neozoică din Pod. Nordland dar și din Pen. Kola a scos în evidență un relief cu grad ridicat de fragmentare și cu o energie de relief la nivelul a 250-300 m. La contactul cu marea, ghețarii au creat numeroase fiorduri iar vechile intruziuni granitice și bazaltice au fost descoperite decoperțate de materialele mai moi înconjurătoare, înălțându-se peste platourile sculptate glaciatic și apărând ca vârfuri izolate numite field-uri și nonatack-uri iar câmpiile și podișurile apar ușor vălurite.

- ◆ *Morfostructurile paleozoice* din sudul și centrul Europei apar ca adevărate “plite morfologice” și ocupă câmpiile din vest și centru formate pe numeroase bazine de sedimente cu relief în trepte și succesiuni de custe (bazinul Londrei, bazinul Acvitaniei, bazinul Parizian și câmpia Swabo-franconiană). În câmpiile vest-europene și germano-poloneză, precum și în Pod. Lublin, Colinele Pomeraniei și ale Turingiei, relieful de acumulare glaciatic s-a format peste morfostructuri moștenite de tip fluvial sau denudativ.
- ◆ *Unitatea Turanică* este situată în nordul Mării Caspice și se remarcă printr-o cuvertură de depozite complexe neozoice și cuaternare pe care s-a dezvoltat câmpia omonimă. Relieful este realizat pe baza acțiunii fluviale, în special în condiții aride și semiaride. Aici se află cea mai

întinsă arie cu regim semideșertic din Europa și care depășește 171.000 km².

- ◆ Unitățile paleozoice de munți joși și coline din centrul și vestul Europei ca unități de morfostructuri cu fundament cutat, hercinic. Acest fundament a fost supus unor eroziuni intense neogene și cuaternare, încât relieful apare sub formă de masive cu înălțime mică, rareori mijlocie, dominați de peneplene foarte puternic fragmentate. Falierile neotectonice au realizat vaste șanțuri cum este grabenul Rinului și grabenul Rhonului, iar falierile transversale au generat de-a lungul arterelor fluviatile numeroase rupturi de pantă (cataracte și defilee). Unele au fost atât de puternic erodate încât apar astăzi ca niște coline ușor ondulate, cum sunt Colinele Normande și Colinele Luxemburgului.
- ◆ Morfostructurile paleozoice cu fundament hercinic și caledonice din estul Europei care cuprind Munții Urali ce face limita vestică dintre marea platformă rusă și cea siberiană. Domină formele glaciare și periglaciare care se continuă în I-lele Novaia Zemlia (I-lele constituie o continuare firească a orogenului uralian).
- ◆ Munții de platformă pe fundament cutat caledonice se află în vestul Europei, respectiv în sudul M. Scandinaviei, în I-lele Britanice dar și I-lele Canalului ca rămășițe ale acestui orogen. Acești munți sunt cei mai vechi munți la zi din Europa pe care s-au dezvoltat serii de suprafețe de nivelare (post-caledonice, post-hercinice și neogene). Ele au fost puternic fragmentate transversal cu mari dislocări plicative, generând un relief complex de denudare, sculptural și chiar de pediment. Eroziunea glaciară cuaternară și prezentă a determinat formarea fiordurilor, iar eroziunea din timpul erei cainozoice a format adevărate peneplene ușor ondulate cu aspect de coline, iar acumulările din bazinul Londrei au format câmpia aluvionară a Londrei.
- ◆ Munții de platformă cutată pe fundament neozoic și mezozoic s-au format pe fâșii paralele pe direcția dezvoltării geosinclinalului alpin iar legătura dintre structură și relief este foarte strânsă. Modelului de dezvoltare a cutelor îi corespunde și ordinea liniei de culme, încât acestea apar paralele atât în alpi cât și în Carpați, Dinarici sau Apenini. Fragmentarea tectonică a cutelor, inclusiv falierea, a permis dezvoltarea unor masive montane ce apar ca adevărate noduri orohidrografice (Puis de Dome, Mont Blanc, Retezat, Făgăraș, Durmitor, Olimp, Nidere Tauern ș.a.). Relieful este complex, determinat și de eroziunea glaciară montană, iar în prezent, altitudinile

de echilibru a ghețarilor se află la 3000 m (Ghețarul Mere de Glace în Alpii Francezi) la 2900 m (Ghețarul Rhonului) sau la 3100 m (Ghețarul Alech). Un puternic relief fluvial s-a instalat generând văi înguste, uneori cu versanți abrupti cum sunt Defileul Dunării, Defileul Oltului sau chei cum sunt cele carstice. Mișcările neotectonice au generat depresiuni intramontane, cum sunt Dep. Geneva, Dep. Bearneză, Dep. Petroșani, dar și numeroase podișuri interioare arcurilor montane (Pod. Karst, Pod. Elveției, Pod. Transilvaniei).

Acestor unități morfostructurale ale uscatului Europei li se adaugă și **unități morfostructurale marine** a căror evoluție este strâns legată de evoluția continentului:

- *Mări de șelf continental* care se dezvoltă pe latura vestică și nordică a continentului și care au afectat fundamentul de platformă și mențin vechiul relief al uscatului, parțial modelat de curenții submarini (M. Albă, M. Baltică, M. Nordului, M. Irlandei, M. Mânecii);
- *Mări de flexură și concavități transversale platformelor ca geosinclinale remanente* în fâșia cutărilor cainozoice. În această categorie intră partea nordică a M. Caspice, M. Mediterană, M. Neagră și M. Azov;

În cadrul acestor bazine marine au luat naștere numeroase platforme iar fundamentul lor bazaltic este acoperit cu un strat gros granitic. Vechiul relief al uscatului de pe șelful acestor mări se păstrează și în prezent, apărând ca adevărate văi și canioane submarine.

PRINCIPALELE TIPURI DE RELIEF GENERATE DE GHETARI ȘI ARIDITATE (RELIEFUL CLIMATIC AL EUROPEI)

Relieful climatic este generat de procese geomorfologice active în condiții de ariditate excesivă sau de temperaturi scăzute.

Relieful climatic de tip arid este foarte puțin prezent în Europa (doar în C. Turanică) și împreună cu cel de tip *semiarid* ocupă peste a zecea parte din suprafața continentului. Caracteristic acestui relief este dezvoltarea unor depozite sedimentare groase de peste 2000 m supuse unui intens proces de dezagregare fizico-mecanică și apoi modelare eoliană. Incidența anticlonului siberian cu masele de aer tropical și subtropicale determină o climă aridă cu foarte puține precipitații (250-300 mm/an). Antecedenta unor văi dezvoltate în sistem torențial a făcut ca acest relief să capete aspectul unei depresiuni semideșertice cu regim endoreic. Doar fluviul Volga și Ural străbat până la Caspică și sunt sisteme fluviale permanente. Ariditatea zonei determină și formarea nisipurilor cunoscute sub numele de “*carâm*” și care fac parte din vasta arie deșertică și semideșertică a Asiei Centrale; aceste nisipuri se dezvoltă pe suprafețe de nivelare vechi și sunt generate de dezagregarea diurnă pentru că în timpul zilei acesta se încălzește la peste 25°C și noaptea se apropie de 0°C. tensiunile fizico-mecanice ating 2700-2900 KN/cm², fapt ce duce la fisurarea rocilor și fărâmițarea micronică a acestora, deci până la stadiul de nisip fin.

În afara *reliefului deșertic*, pe 171.000 km² se mai dezvoltă și un *relief semideșertic* pe circa 875.000 km², situat în nordul M. Azov și M. Negre, până la M. Caspică, adică de la cotul Donului până în Pricaucazia (regiunea piemontană de la poalele M. Caucaz). Condițiile de semiariditate se realizează pe un strat de loess de până la 90 m grosime, iar crusta superficială din timpul secetelor prelungite devine un amestec de loess și argilă și evaporația intensă duce la formarea tacârelor. Astfel orizontul A al solului este foarte fărâmițat în bucăți întărite dând aspect poligonal suprafeței.

Relieful glaciatic și periglaciatic din Europa este foarte dezvoltat datorită poziției geografice și altitudinilor montane. Condițiile paleoclimatice din Pleistocen au determinat formarea unui mare centru glaciatic de calotă ce a avut o grosime de până la 1200-1300 m. această calotă a acționat atât de puternic asupra terenului încât a format numeroase *depuneri morenice* și valuri de material glaciatic denumite *drumlinuri* iar în spatele barajelor morenice și în concavitățile glaciare s-au format *lacuri glaciare de calotă* cu adâncimi de până

la 150 m cum este *L. Vannern*. Calota din nordul Europei a determinat și formarea unui *relief de coline* cum sunt Colinele Pomeraniei, iar în urma topirii suprafața terestră s-a înălțat cu 23-25 m rezultând din vechea mare atlantică baltică actualul areal mai restrâns al M. Baltice.

Glaciația montană a fost extinsă peste Pirinei, Alpi, Carpați, Dinarici, Rodopi, Rila, Ural, Caucaz.

Relieful periglaciuar se întinde în Europa la altitudini de peste 1200-1400 m în Carpați și Alpi, 1600 m în Pirinei, 1700-1800 m în Apenini, Dinarici, Pind și cuprinde întreaga Scandinavie, Scoția și M. Urali. Dezagragarea fizico-mecanică a rocilor duce la formare *câmpurilor de grohotiș* dar și a *marghilelor*, iar în regimul arctic se formează *merzlota*.

În perioada actuală glaciația cuprinde următoarele *tipuri de ghețari*:

- 1) *Ghețarii de tip calotă*, situați în nordul Scandinaviei în arh. Svalbard, N. Zemlia în care inlansisul atige grosimi de până la 150-160 m și până la câteva sute de km". Acesta se rupe la marginea insulelor coborând și contopindu-se apoi cu calota arctică ce acoperă oceanul din jur.
- 2) *Ghețarii de tip platou* care acoperă regiunile de podiș și colinare din Pen. Kola, Islanda și insula Jan Mayen și I-le Faeroe care se dezvoltă pe câțiva km și cu o grosime de până la 50-60 m, dar care nu ajung să se formeze ca adevărate inlansisuri ci apar mai degrabă ca niște ghețari montani de tip platou.
- 3) *Ghețar montan de tip pirenaic*, care apar ca platouri de gheață și care au o curgere marginală (revărsare).
- 4) *Ghețarii montani scandinavi* ce se dezvoltă mai mult pe văile glaciare și care se opresc în fiorduri (Scandinavia, Scoția, Islanda, Faeroe și I-le Shetland).
- 5) *Ghețarii montani alpini* sau de circ, în care sistemul acumulativ nivo-glaciuar este axat pe o cuvetă suspendată la altitudine ridicată de unde pornește limba glaciuară ca un adevărat râu de gheață. Chiar dacă ei se formează la o altitudine ridicată, limba glaciuară se stinge la altitudini cu câteva sute de metri mai jos (exemplu Ghețarul Rhonului, care are o punte de echilibru la 2900 m, are limba glaciuară coborâtă la 600 m. acest tip de ghețar se află în Alpi, Carpați, Apenini, Dinarici).
- 6) *Ghețarii montani complecși*, care au un platoru central din care se desprind limbi și văi glaciare (Munții Caucaz).

În Europa ghețarii actuali ocupă 19.180 km², din care 11.295 km² sunt în Islanda, 3060 km² în Scandinavia, 2880 km² în Alpi și Pirinei, 1445 km² în Caucaz și Ural. *Inlansisul* din Svalbard și Jan Mayen ocupă 35.245 km².

Islanda deține ghețari foarte întinși denumiți *jokuli*, și care ocupă 11,4% din suprafața țării. (cel mai mare, *Vatna-Jokuli*, este și cel mai întins din Europa).

În insula Jan Mayen se găsesc 26 de ghețari pe conul vulcanic al acesteia și ocupă 120 km². În Arh. Frantz Josef, la cei 8530 km² ghețari de vale și circ se adaugă 13.735 km² de calotă. Printre ghețarii de curgere, cea mai mare viteză este de 30-35 m pe an și sunt ghețarii *Znamenityi* (30 km lungime) și *Vatrenyi*.

În M. Urali (Uralul Nordic, dincolo de paralele 66° 36' Lat.N) sunt 153 de ghețari de vale dar și de platou de tip *pirenaic*. În Arh. Novaia Zemlea și I. Vaigaci se găsesc *ghețari de calotă* ce formează un câmp glaciatic de 21.500 km², la care se adaugă peste 8.000 km² *ghețari montani*. În munții din sistemul alpin, linia de echilibru a ghețarilor este diferită pe versantul vestic față de cel estic ca și pe versantul sudic față de cel nordic.

În M. Pirinei se află 70 de ghețari cu o suprafață de 8 km² și sunt de tip *platou*, cel mai mare fiind în Masivul *Maladetta*, urmat de ghețarul de pe muntele *Pic d'Anetto*.

Tot în Spania, în M. Sierra Nevada, pe versantul nordic al acestora, se găsește *cel mai sudic ghețar al Europei*, situat la 37° lat N și la altitudinea 3478 de metri.

În M. Alpi se află *cel mai mare complex glaciatic al Europei* și pe care se realizează studii glaciologice permanente de la 1837 încolo, când s-a instalat prima stație de observare permanentă pe ghețarul *Mer de Glace*. Studiile glaciologice, geomorfologice, climatice realizate în M. Alpi au arătat că *ghețarii alpini* au o dinamică imprevizibilă, foarte des influențabilă de climă. (încălzirea climatică bruscă din iarna lui 1937 au determinat curgeri masive de gheață și noroi și erodarea puternică a frontului glaciatic al ghețarului *Fiescher*).

În M. Alpi, dezvoltarea ghețarilor se realizează și ca urmare a unui puternic front de precipitații atlantice dar și faptul că aici sunt foarte multe piscuri montane cu peste 4000 de m (*Mont Blanc* 4810 m, *Monte Rosa* 4638 m, *Matterhorn* 4568 m, *Jungfrau* – 4435 m și *Bernina* – 4050 m). Acest lucru face ca ghețarii să se instaleze la o linie de echilibru situată pe versantul nordic la 2500-2600 m altitudine, pe cel vestic la 2800-2900 m și cel estic la circa 3000-3200 m.

În Munții Alpi sunt 3191 de ghețari, cel mai mare fiind ghețarul *Aletch* cu 27 km lungime și 87 km². Distribuția acestora pe țări ne arată că peste 1000 se află în Elveția, urmată de Austria, Italia, Slovenia și Germania. Cei mai importanți ghețari se află în Elveția (*Aletch*, *Fiescher*, *Grindel* și *Ghețarul Rhonului* - toți în Alpii Bernezi), în Italia (*Gorner* din Alpii Lombardiei), în Franța (*Mer de Glace* în Alpii Provensali).

În Munții Apenini din Italia, la 2910 m se găsește ghețarul *Gran Sasso d'Italia*.

CLIMA EUROPEI

I. Factorii genetici ai climei Europei

- 1) Traversată de paralele 45°, Europa are un climat de ansamblu echilibrat dar nu monoton. De aceea așezarea geografică majoritar în zona temperată, face ca și clima Europei să fie predominant temperată, la care se adaugă ce rece.
- 2) Situația barică și masele de aer din Europa joacă un rol important în diversificarea nuanțelor climatice. Presiunea atmosferică nu este uniform repartizată, de aceea regimul baric anual este diferit în vest față de vest. În vest datorită predominării maselor de aer cu temperaturi relativ constante, regimul baric este uniform; de aceea ariile ciclonale sau anticiclonale au un caracter permanent. În est datorită vecinătății enormei mase continentale asiatice, cu regim termic deosebit iarna de vară, regimul anual al presiunilor este și el neuniform: iarna se creează o arie de înaltă presiune (regim anticlinal), iar vara o arie de joasă presiune (regim ciclinal).

Principalii **centrii barici** care influențează clima Europei sunt:

- Anticlonul Azorelor situat în Atlantic deasupra insulelor omonime, care are un caracter permanent și apare mai pronunțat în timpul verii, când presiunea crește până la 768 mm și a cărei poziție variază de la un sezon la altul (vara se deplasează spre nord, iar iarna spre sud);
- Depresiunea Islandei, are un caracter permanent, numai că vara este abia schițată (757 mm) iar iarna se accentuează (748 mm), contrastând puternic cu câmpul de presiune mai ridicată ce o înconjoară. Poziția ei variază de-a lungul anului în sensul că vara se deplasează spre nord, iar iarna ia o poziție mai sudică. Interferența dintre anticlonul Azorelor și depresiunea Islandei determină existența vânturilor de vest, prin intermediul cărora masele de aer de tip oceanic pătrund departe în interiorul continentului.
- Anticlonul ruso-siberian sau asiatic este o vastă arie anticlinală deasupra Europei de Răsărit și Asiei și care durează din septembrie până în iunie, natrenând mase de aer polar, puternic continentalizate și reci, care provoacă geruri mari. În unii anii o proeminență a anticlonului ruso-siberian pătrunde în Europa Centrală și prin intermediul unei mici

arii anticiclonale iberice se unește cu Anticicloul Azorelor, dând naștere unei dorsale de marii presiuni atmosferice numită “Puntea lui Vocikov”.

- Aria depresionară a Asiei și Europei de Răsărit care se formează vara și care provoacă invazia maselor de aer continentalizate și fierbinți din Asia Centrală determinând apariția secetelor.
 - Centrul baric depresionar mediteranean format în deosebi iarna.
 - Anticicloul scandinavo-baltic care se formează în anotimpul cald, generând scăderi de temperatură în Europa Centrală.
 - Anticicloul Groenlandez care influențează mai ales vara, prin deplasarea maselor arctice provocând geruri cu zăpezi abundente și scăderi bruște de temperatură vara.
 - Ariile ciclonale arabo-berbere și sud-vest asiatice care se formează în special vara cu influență de ariditate asupra sudului european și mai ales în Peninsula Asia Mică și Peninsula Balcanică
- 3) **Curenții litorali marini**, în speciali atlantici ca ramuri ale curentului cald al Golfului care aduc primăveri mai timpurii în insulele Britanice și Scandinavia față de ținuturile situate la aceeași paralelă pe partea cealaltă a Atlanticului.
 - 4) **Masele de aer încărcate cu precipitații atlantice** care determină o uniformizare mai mare a temperaturilor medii lunare dar și un regim pluviometric mai ridicat la fațada atlantică decât în interiorul continentului.
 - 5) **Bazinele marine interioare ale Mediteranei, Mării Negre** ce pătrund adânc în inima masei continentale atenuază continentalismul acestor regiuni.
 - 6) **Relieful** se comportă prin orientarea culmilor, expoziția versanților și altitudine ca adevărate baraje climatice determinând o regionare climatică (Munții Alpi, Pirinei, Carpați, Balcani, Caucaz), dar și o etajare a elementelor climatice majore. Existența unor platouri interioare sau a unor mari arii depresionare interioare (C. Panonică, C. Valahiei, C. Padului, Pod. Boemiei, determină diferențieri climatice.
 - 7) **Factorii locali** legați de morfologia topografică, întinderea apelor, a ghețarilor sau a vegetației permanente, introduc nuanțări microclimatice.

II. Principalele elemente climatice

- 1) **Temperaturile aerului** sunt strâns legate de anotimpuri, de repartitia maselor de aer, poziția centrilor de acțiune și dinamica lor. Temperatura medie anuală variază în funcție de latitudine, iar oceanul Atlantic are rol de regulator asupra variațiilor de temperatură. Diferențele termice dintre vară și iarnă cresc de la vest la est. Cea mai mică amplitudine termică (sub 10° este

în vestul Irlandei și a Peninsulei Iberice, iar în Europa de Vest și de Sud amplitudinile termice sunt de 10 până la 20 de grade. În Europa de Est și o bună parte a Europei Mijlocii și Nordice, amplitudinea termică medie este mai mare de 20°, dovedind creșterea continentalismului. Diferențele de temperatură dintre diversele părți ale Europei rezultă și din durata perioada duratei de îngheț, care este de la sud-vest față de nord-est (de la 1-7 luni).

- 2) **Precipitațiile atmosferice** – în general Europa primește o cantitate suficientă de precipitații, în sensul că nu apar regiuni cu foarte mare grad de umiditate sau regiuni cu cantități insuficiente ce pot duce la formarea deșerturilor. Continentalismul ridicat determină valoarea precipitațiilor medii anuale să fie între 250-300 mm în C. Turanică, dar și izolarea interioară a Mesetei spaniole din Peninsula Iberică face ca în estul Podișului Castilei Noi precipitațiile anuale să fie doar de 300-350 mm. În regiunile cu munți orientați de la nord la sud este mai mare pe versanții vestici (Scandinavia, Irlanda, Marea Britanie, Munții Dinarici) dar crește și odată cu altitudinea (Pirinei, Alpi, Carpați, Balcani, Rodopi). Există diferențieri destul de importante între depresiunile înconjurate de munți cu precipitații mai puține (Peninsula Iberică, Depresiunea Panonică, Câmpia Română), în comparație cu sisteme orografice înconjurătoare.

Predomină valorile cuprinse între 500 și 1000 mm. Cantitățile mai mici între 300 și 500 mm se întâlnesc în nordul Fenoscandiei, în Peninsula Kola, în Peninsula Iberică, în nordul Mării Negre și a Mării Caspice. Valorile maxime apar pe versanții orientați spre Oceanul Atlantic și spre Marea Adriatică (unde depășesc 1500-2000 mm). Zăpezile cad în toată Europa iar durata lor crește de la sud (7-10 zile cu zăpadă) la nord-est (unde zăpada depășește 200 zile pe an).

3) **Regimul eolian** este în general *uniform*, excepție făcând zonele de tranziție Rhone-Rin și linia ce unește Munții Păduroși, Colinele Bielorussiei, Podișul Valdai, Lacul Onega de Marea Albă. Al doilea tip de regim eolian cu *predominanță nordică și vestică* este cel situat pe fâșia ce unește Iutlanda, Podișul Nordland până în Laponia, și cel de-al treilea regim, cu *predominanță estică și nord-estică* este determinat de o fâșie ce unește Marea Azov cu Kara-Bogaz-Ghiol.

III. Tipurile de climate din Europa:

- 1) *Climatul arctic rece*, permanent, se găsește în insule nordice arctice și în insula nordică a Arh. Novaia Zemlia;
- 2) *Climatul subarctic cu nuanță oceanic-rece*, cu permanentizarea glaciației, este în nord-vestul Islandei, Laponia și Peninsula Kola;
- 3) *Climatul subarctic cu nuanță continentală rece*, ce se găsește pe o fâșie care unește Marea Albă de extremitatea nordică a Uralului, dincolo de Cercul Polar și în insula sudică a Arhipelagului Novaia Zemlia;

- 4) *Climatul temperat cu nuanță oceanică sau atlantică*, ce se remarcă prin precipitații ridicate, temperaturi medii anuale uniforme, cu un regim eolian predominant vestic și se găsește pe aproape toată întinderea Scandinaviei, în Peninsula Iutlanda, Câmpia Germană și a Țărilor de Jos, pe aproape toată întinderea Franței, În Masivul Șistos Renan, în Munții Pădurea Neagră, Munții Vosgi, toată Islanda cu excepția nord-vestică a ei, în Arhipelagul Britanic, în extremitatea nord-vestică a Spaniei, respectiv de la Capul Finistere până la Munții Cantabrici;
- 5) *Climatul temperat continental*, care se desfășoară în întreaga regiune estică a Europei și în care precipitațiile sunt tot mai scăzute (din centrul Europei până spre Urali). Scade frecvența circulației vestice în favoarea celei estice și amplitudinile termice devin tot mai mari;
- 6) *Climatul temperat continental cu nuanță excesivă* se caracterizează prin precipitații scăzute și amplitudini termice extreme. Se găsește în regiunea ponto-caspică, în Podișul Donețk, Podișul Volgăi, sudul Uralilor, Pricaspica și de la fluviul Ural ca limită nordică până la Munții Caucaz ca limită sudică;
- 7) *Climatul mediteranean* sau subtropical, care prezintă nuanțe oceanice determinate de prezența Mediteranei și a Atlanticului dar și de pătrunderea masivă a celor trei peninsule în apele sudice ale Europei;
- 8) *Climatul munților înalți (de etajare climatică montană)*, în care elementele climatice se diferențiază cu altitudinea dar și cu condiția de baraj natural al acestor munți în calea nuanțelor climatice.

Toate aceste climate prezintă elemente de tranziție sau nuanțe de tranziție, regiunile de interferență ca fâșii de interferență.

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE, GEOGRAFIE
SECȚIA GEOGRAFIE-LIMBĂ STRĂINĂ – CURS I. D

Cornel GOLEA
Ionuț MARINESCU

CURS SINTETIC – SEMESTRUL II
ANUL UNIVERSITAR 2001 – 2002

- CRAIOVA -
- 2001 -

PEISAJELE GEOGRAFICE DIN EUROPA

Peisajele geografice din Europa sunt foarte complexe, dar puternic umanizate/modificate de activitatea socio-economică străveche și îndelungată desfășurate pe acest „*leagăn de cultură și civilizație mondială*”. Se disting două tipuri majore de peisaje geografice: *peisaje naturale* și *peisaje antropice*.

Peisajele geografice (naturale) din Europa se clasifică după criteriul morfo-hidro-bio-pedo-climatic, după cum urmează:

- peisajul geografic polar și circumpolar (peisajul arctic);
- peisajul geografic al pădurii boreale de conifere și foioase (peisajul pădurii boreale europene);
- peisajul geografic al pădurii de foioase și de conifere puternic umanizat;
- peisajul geografic al stepelor și semistepelor aride (peisajul semiarid al Messettei);
- peisajul geografic mediteranean;
- peisajul geografic al munților înalți (peisajul alpin).

PEISAJUL POLAR ȘI CIRCUMPOLAR

Este cunoscut și sub denumirea de peisajul ghețurilor veșnice și al tundrei arctice (boreale). Se situează, în general, dincolo de cecul polar arctic, dar în funcție de condițiile geografice specifice Câmpiei europene nordice și în Scoția, dincolo de paralela 50° lat. N. Limitele nordice sunt influențate de ramura nord atlantică a Curentului Golfului și de apropierea ținutului oceanic arctic. În cadrul acestui peisaj se identifică două subtipuri de peisaj (unul continental și unul oceanic).

Cuprinde *Laponia* (partea septentrională a Fenoscandiei, nordul Câmpiei Ruse) și *nordul Uralului*. De asemenea cuprinde *Oceanul Arctic și arhipelagurile componente* (Jan-Mayen, Franz Joseph, Svalbard sau Spitzbergen) și *extremitatea nordică a Scoției* (Highland) împreună cu *Insulele Britanice învecinate* (*Orkney și Hebride*).

Factorii de mediu cei mai importanți în definirea acestui peisaj sunt:

1. *Latitudinea* care este în general dincolo de Cercul Polar, dar și sub 60° lat. N;

2. *Condiția climatică* („factorul rece”) care este marcată de valori scăzute (negative ale temperaturii indiferent dacă temperatura este diurnă sau lunară). În general clima este arctică cu vară foarte scurtă sau chiar deloc, iar timp de 365 de zile temperaturile sunt negative. Frecvent se înregistrează -40°C , temperatura fiind determinată de valoarea foarte mică a bilanțului radiativ (sub $20 \text{ kcal/cm}^2/\text{an}$). Unele temperaturi (mai ales cele de la fațada Atlantică sunt influențate de pătrunderea *Gulfstream*-ului până în apropiere de Peninsula Kola și Marea Albă (*Curentul Irminger* și *Curentul Murmansk*). Aceste temperaturi pot fi scăzute și de faptul că mare parte din apele Oceanului Arctic sunt înghețate la suprafață, fapt ce determină la rândul său *menținerea albedoului la valori ridicate* (0,85-0,9). Permanent în această regiune se dezvoltă o *arie anticiclonală* generată de aerul glaciatic al cărui influențe se resimt sub forma curenților circumpolari aproape permanenți. Masele de aer au o foarte mare viteză de pătrundere spre latitudini sudice datorită reliefului Câmpiei Est Europene (acest tip de aer rece pătrunde frecvent la $30-40^{\circ}$ lat. N spre sudul Europei). *Elementele climatice* de interferență continentală prezintă diferențieri latitudinale de $5-7^{\circ}\text{C}$ față de cele oceanice nord-atlantice. Această diferențiere este determinată, în primul rând, de largă deschidere și comunicare a Oceanului Nord-Atlantic cu Oceanul Arctic. *Clima* prezintă două nuanțe: una a ghețurilor arctice cu amplitudini termice anuale de 30°C între izotermele lunii celei mai reci (-25°C) și celei mai calde (-5°C). Un rol important în menținerea temperaturii scăzute îl are *advecția*. Răcirea a început încă din cuaternar ca urmare a realizării unei întinse glaciațiuni ce a cunoscut *trei poli* de extensie/iradiere maximă:

- *Polul islandezo-groenlandez* din care a rămas calota groenlandeză (inlandsisul groenlandez) și inlandsisul islandez cu cei cinci ghețari de platou („*Jökulli*”);
- *Polul scandinavo-baltic*, din care au rămas ghețarii montani scandinavi și inlandsisul arhipelagurilor arctice și
- *Polul nord-uralian* din care au rămas ghețarii montani uralieni.

Precipitațiile din această regiune nu depășesc 1000 mm/an în sud (mai ales în zona costieră) și scad foarte mult în zona continentală (spre Munții Urali). Vara este friguroasă și scurtă, iar iarna este aspră și lungă și cu puțină zăpadă. Înspre pol, dincolo de Cercul Polar, se înregistrează aproape 200 mm/an (Peninsula Kola, insulele Vaigaci și Katyn). Anotimpurile de tranziție practic nu există (aprox. 2-3 săptămâni). Cu cât se înaintează spre nord se observă fenomenul de *zi polară* și *noapte polară* (câte o jumătate de an fiecare).

3. *Factorii orografici* sunt reprezentați de un relief asimetric, accidentat în Fenoscandia și în insule și mai puțin accidentat în Câmpia Est Europeană. De aceea solul care se creează, în special, în partea sudică se dezgheață, apar fenomene periglaciare și un relief periglaciatic. Unele râuri cum sunt Dvina, Peciora și afluenții acestora, determină și procese fluviale (Peninsula Kola, Peninsula Kanin, Câmpia Subarctică). Geomorfologia acestei regiuni este

permanent influențată de fenomenul îngheț-dezghet. Dintre formele de relief cele mai reprezentative sunt formele pozitive majore (munți, podișuri, câmpii) peste care se remarcă un microrelief bogat format din morene izolate sau grupate, cu diferite forme și înălțimi, șesuri argiloase și nisipoase, întinse glacișuri iar țărmurile sunt festonate. Din masa glaciară se desprind ghețari care formează în regiunea țărmurilor numeroase *ffjörd-uri* (țărmul Scandinaviei, Scoției, Islandei), iar blocurile de gheață care rămân plutesc în derivă purtate de curenții oceanici (*iceberg-uri*). În Atlanticul de Nord acești munți plutitori de gheață coboară la latitudini mici înspre coastele Americii de Nord periclitând navigația (cazul celebrului Titanic). *Scoarța terestră* este înghețată până la 200 m adâncime (fenomen care persistă din pleistocen) iar solul se dezgheață până la 1-1,5 m la partea superioară (*pergelisol*), porțiunea rămasă înghețată fiind denumită *permafrost (merzlota)*. Îmbibarea cu apă formează numeroase mlaștini, aproape permanent înghețate, în schimb, datorită capilarității, rocile din interiorul permafrostului sunt împinse spre suprafață formând mici moviște numite *marghile* și care la rândul lor ajunse subaerian „migreză” la suprafața solului depunându-se gravitațional încât cele mai mari sunt spre margine la baza pantelor și cele mai mici spre vârf. Acest complex de formare a moviștelor sedimentare cu material din permafrost se numește *silt*.

4. *Hidrografia* se reflectă prin apa mărilor și oceanelor dar și apa râurilor și fluviilor care diversifică peisajul. Această rețea hidrografică influențează peisajele locale prin temperatură, salinitate și dinamică. În stare lichidă, apa dulce intră în alcătuirea Oceanul Arctic glaciară și a mărilor bordiere (M. Norvegiei, M. Laptev, M. Kara, M. Albă, Golful Finic și Nordul M. Baltice). Această apă dulce favorizează formarea gheții pe distanțe foarte mari în apropierea țărmului îngreunând navigația. Temperatura apelor fluviale dar și a mărilor bordiere influențează regiunilor de coastă dar și deltele unor fluvii (Dvina-Peciora). Apa înghețată actuală este fie rămasă a glaciației cuaternare pleistocene, fie formată din *firnul* ghețarilor actuali. Deasupra Oceanul Arctic, grosimea gheții atinge 70 de m dar este fărâmițată datorită derivei. Suprafețe alungite de gheață se formează și deasupra uscatului litoral, iar limbile de gheață ale unor inlandsisuri au o deplasare de până la 50-60 m pe an (cum sunt cele din Novaia Zemlia, Severnaia Zemlia și Franz Joseph). De multe ori ele nu se rup și formează între uscat și ocean o masă continuă de gheață care se numește *ice-shelf*. Dacă adâncimea mării crește în pantă de peste 5-6°, atunci ice-shelf-ul se rupe și formează ice-berguri. În general râurile au debite fluctuante cu regim de scurgere înghețat timp de 7-9 luni pe an, cu excepția celor două râuri Dvina de Nord și Dvina de Vest și a Pecioarei. Restul sunt râuri scurte care se varsă prin confluență simplă sau prin intermediul unor lacuri/limanuri.

5. *Vegetația și fauna* din această regiune sunt specifice zonei de tundră. Ghețurile sunt fie plutitoare, fie fixe pe care se instalează sau își petrec o parte din timp *ursul alb, vulpea polară, iepurele polar*. Dar există regiuni în care viața se dezvoltă mai mult în regiunea uscatului („deșertul rece”), pe care se

instalează *mușchii*, *lichenii*, *algele* și pe care trăiesc insecte și chiar mamifere. În apele costiere, reci de 0°C trăiesc *criptofitele* (*microorganisme ce pot trăi la temperaturi negative*) se formează o masă planctonică (*Krill*), care constituie baza de hrană a unor consumatori secundari (*moluște*, *crustacee*, *pești*, *cetacee*) dar și a unor păsări. De aceea, inclusiv viața benctonică este destul de activă. Pe solurile scheletice apar și plante ierboase, scunde, izolate sau în tufe cu mușchi și licheni și fiecare smoc formează câte un habitat propriu (biotopuri în funcție de intensitatea lumii și valorificare umidității). De aceea nu lipsesc *ierbivorele*. În regiunile acvatice costiere trăiesc cele mai mari animale terestre (balena, cașalotul, foca, morsa). Pescărușii, porumbelul alb și cenușiu, rândunica de Svalbard și vrăbiile își iau hrana din apele mării. În concluzie, viața din apele și uscaturile arctice se diversifică în raport cu topirea gheții în cele circa 2-3 luni pe an. *Vegetația* are mai multe specii semicriptofitice dar și criptofite și este specifică de tundră pe circa 1 sfert de milion de km², fiind o formațiune vegetală „tânără” având în vedere că ea s-a format în urmă cu 5-6 mii de ani, luând locul întinsei calote glaciare pleistocene. Speciile de plante sunt fie ierboase, fie arbustive și s-au adaptat condițiilor vitrege de climă, devenind rezistente la vântul puternic și la înghețul dur prelungit. Biogeograful au identificat peste 200 de specii de tundră arctică și au constatat că plantele au o elasticitate anatomică și fiziologică foarte mare (prin talie, sistemul reticular și prin intercalarea cu mușchi și licheni). Unele specii sunt relictice cum ar fi argințica (*Dryas octopetalia*) care a rămas încă din epoca glaciară. Specifice sunt și *mirtul arctic* (*Vaccinium myrtilus*) și *merișorul* (*Vaccinium idallus*). În prezent sunt foarte puține specii de subarbuști (*Jennuperus runssus*), *mesteacăn pitic* (*Betula nana*) și *salcie pitică* (*Salix nana*), la adăpostul cărora trăiesc unele mamifere. Se cunosc patru tipuri de tundră:

- **tundra cu arbuști** (întâlnită în Europa continentală și unde temperaturile din sezonul cald depășesc 0°C și tind spre 10°C, stratul de zăpadă este mai redus, permițând formarea unor arbuști adaptați la vânt cum este salcia siberiană (*Salix nanasibirica*) și mesteacănul pitic (*Betula nana*),
- **tundra cu subarbuști** (care se formează pe unele văi din ținuturile arctice și în care apar merișorul și afinul),
- **tundra mezofilă** (care se dezvoltă în general pe solurile pietroase și în care predomină rogozul (*Carex decidua*) și argințica) și
- **tundra stepică** (mușchi și licheni ce se dezvoltă mai mult în regiunile secetoase din nordul Câmpiei Est Europene iar plantele – gramineele – ocupă suprafețe izolate, de regulă în regiuni cu umiditate mai ridicată).

Animalele au ca și plantele o adaptare specifică pentru a supraviețui condițiilor de hrană puțină dar și o adaptare anatomică și funcțională (blană cu culoare adecvată peisajului, loc de adăpost și hibernare, mod de reproducere etc.). Printre animalele terestre cele mai reprezentative sunt *lemingii scandinavi*, rozătoare mici care migrează vara spre sud în căutarea hranei, care își realizează

adăposturi mici în scoarță și a căror hibernare se realizează inclusiv prin criogenie. Majoritatea animalelor sunt adaptate la lumina puternică solară în condițiile albedoului foarte ridicat („*heliofite*”).

Condițiile aspre ale mediului au determinat și o populație umană anevoioasă, așezările sunt izolate, densitatea medie a populației este printre cele mai scăzute din Europa (în general sub 1 loc/km²), unele teritorii fiind lipsite complet de așezări (Severnaia Zemlia, Novaia Zemlia, Vaigaci, Katyn). În Arhipelagul Svalbard pe 62.924 km² trăiesc doar 2.580 loc., iar în cele 22 de insule Faeroe trăiesc doar 44.000 de locuitori. Pescuitul și exploatarea unor resurse naturale a permis dezvoltarea unor așezări mai importante (Murmansk, Narvik).

PEISAJUL GEOGRAFIC AL PĂDURII BOREALE DE FOIOASE ȘI CONIFERE EUROPENE

Ocupă marea majoritate a spațiului nordic și central al Scandinaviei (Finlanda, Suedia, Norvegia) și Europa Estică din apropierea Cercului Polar în sud până la aliniamentul orașelor *Riga – Moscova – Perm*. Denumită și *Pădurea Nordică de Conifere*, această zonă prezintă o întinsă pădure de conifere cu frunze aciculare (brad, pin, molid, tisă), care este foarte compactă și se dezvoltă în condiții de climă temperată și climă de tranziție de la cea subpolară la cea temperată.

1. *Relieful* cuprinde unități variate atât ca morfologie cât și ca structură. Astfel se găsesc câmpiile litorale cu altitudini de sub 100 m cum este Câmpia Pribaltică, iar Câmpia Rusă prezintă altitudini de 100-200 m. Podișurile sunt joase, cu altitudini medii de 500-600 m (Podișul Norland), iar munții au altitudini modeste (1000-1500 m) rareori urcând la 2000 m (M. Scandinaviei).

Acest relief a fost modelat puternic în cuaternar de glaciațiunea pleistocenă în urma căreia au rezultat acumulări morenice, de loess și nisip, *eskere* (roci desprinse și deplasate pe platourile montane de către limba glaciară; sunt asemănătoare *roches moutonnées*), *kamesuri*, *drumlinuri* (valuri succesive de baraj morenaic determinate de înaintarea succesivă a marginii calotei glaciare), *pradolie* (văi longitudinale create la marginea calotei glaciare), *văi glaciare și nunatakuri* (formațiuni stâncoase dure care au evoluat subaerian peste platoșa se gheață). Acest relief glaciar este aproape omniprezent actuala eroziune creând văi longitudinale cu numeroase rupturi de pantă, cu repezișuri și cascade, mărind

gradul de fragmentare al versanților estici și sudici din Scandinavia. Astfel că prin expunere, declivitate și fragmentare au fost influențate asocierile vegetale și dezvoltarea anumitor genuri sau specii, ba chiar diversificând solul. Acest lucru trebuie luat în calcul și prin combinarea altor factor fizico-geografici (umiditatea, insolația sau dinamica versanților). Toate formele de relief actuale, cu toată amprenta glaciară pleistocenă vor genera topoclimate și microclimate care vor instala numeroase corespondențe biopedogeografice. În regiuni cu multe *blocuri eratice*, fenomenele de subsăpare crionivală și nivo-glaciară au generat depresiuni circulare având ca centru blocul eratic, iar condițiile de adăpost vor favoriza biotopuri specifice.

2. *Clima*. Așezarea în cadrul latitudinilor de 65° lat. N până la 49-50° lat. N, arată că acest peisaj de pădure se dezvoltă în condiții de tranziție între climatul subpolar scandinavo-baltic și cel temperat baltico-rus. Așezarea geografică a lanțului *Alpii Scandinaviei*, face ca anual diferențierile climatice să se resimtă atât în vestul Scandinaviei (unde ramura nordică a Curentului Golfului) cât și în regiunea Baltico-Rusă, spre Munții Ural (pătrunderea maselor arctice, polare sunt mai frecvente și mai deschise, răcind clima). De aceea, se poate vorbi de două provincii climatice ale aceluiași teritoriu, în care elementele climatice de la Arhanghelsk sunt net diferite de cele ale orașului Stavanger, deși sunt situate la aceeași latitudine:

- o provincie vestică, mai mică cu condiții climatice mai blânde;
- o provincie estică, mult mai întinsă, influențată de Anticicloul Siberian și de continentalismul climatic.

Vara este scurtă, moderată, influențată de ciclonele frontului polar, iar iarna este lungă, friguroasă, cu zăpadă multă; amplitudinile termice sunt mai mari de 40°C.

Situarea la latitudini ridicate determină și o radiație solară scăzută (bilanț radiativ de 30-40 kcal/cm²/an). Acest bilanț determină un continentalism moderat ce afectează permafrostul aproximativ continuu, iar modelarea se realizează prin gelifracție (rezultând crioclaste), carstificare și crioturbație. Acestea au loc în sol, în depozitele de versant sau pe suprafețele netede ca urmare a procesului de îngheț-dezghet și determină o mare umiditate în sol. Nuanțele de climat de pe versanții vestici ai Scandinaviei determină o nebulozitate accentuată, o cantitate de precipitații însemnată, până la 800 mm/an în zona subpolară și până la 1200 mm/an în sudul peninsulei. O singură excepție, reprezintă zona orașului *Orel-Perm*, unde precipitațiile scad la 400 mm/an (faptul se datorează climatului subarctic specific nordului Câmpiei Ruse și Peninsulei Kola). Chiar și în condițiile climatului de tranziție din sudul Scandinaviei și din zona Golfului Bothnic, precipitațiile nu depășesc 600 mm/an. De aceea covorul de zăpadă va fi foarte diferit cu repercusiuni asupra covorului vegetal estival dar și asupra proceselor de crionivație ce afectează rocile și solul. Precipitațiile au un regim lunar nediferențiat.

Temperaturile medii anuale sunt cuprinse între 1-6⁰ C, temperaturile medii ale lunii celei mai calde de 12-15⁰ C iar temperaturile medii ale lunii celei mai reci sunt cuprinse între - 10⁰ C și - 20⁰ C. În general timp de 5-6 luni temperaturile sunt sub 0⁰ C iar media anuală a zilelor cu zăpadă este de 240-250 zile.

3. *Apele.* Jules Demongeot (1987) arăta că pădurea nord-europeană se dezvoltă în condițiile unui substrat de permafrost cu un regim sezonier. Chiar și apele au regimul sezonier, cu o singură excepție – apa freatică – ce se găsește în general la adâncimi mari. Numai apele care alimentează regiunile mlăștinoase preiau acest regim sezonier.. majoritatea râurilor sunt supuse regimului de îngheț timp de peste 5-6 luni pe an, iar la sfârșitul iernii se realizează un vârf al nivelurilor în regimul de scurgere. Până și apele marine ale celor două provincii climatice au un regim diferențiat:

- apele de țărm vestic scandinav nu prezintă fenomen de îngheț;
- în schimb, apele de țărm baltic prezintă fenomen de îngheț.

4. *Vegetația și fauna.* În condițiile orografice, climatice și hidrologice expuse mai sus s-a dezvoltat *biomul pădurii boreale europene.*

Pădurea boreală europeană se prezintă ca o unitate cu fizionomie omogenă, cu o constituție vegetală, dominată de condiții climatice relativ uniforme. Aici se află peste 300 de specii în nordul circumpolar, 1500 specii în Scandinavia și circa 2000 de specii în Câmpia Europei de Est. Pădurea ocupă aproximativ a zecea parte din suprafața Europei.

Caracterele anatomice și fiziologice ale plantelor și animalelor sunt adaptate climatului. Creșterea arborilor este lentă (este nevoie de peste 100 de ani ca un arbore să atingă dimensiuni mature normale). Ea este compactă, omogenă, transcontinentală, unindu-se cu *taigaua siberiană*. Se dezvoltă în condițiile unei temperaturi diurne de circa 10⁰ C, iar perioada de vegetație nu durează mai mult de 140 de zile (3-4 luni pe an).

Predomină speciile arboricole de tipul *Picea*(molidul), *Pinus*(pinul), *Abies*(bradul), *Larix*(laricea), *Betula*(mesteacănul), *Salix*(salcia), *Alnus*(alunul), *Populus*(plopul).

Pădurea boreală europeană este o pădure relativ tânără. S-a instalat în postglaciar, comparativ cu vechimea mult mare a pădurilor de la latitudini mici. Începe din zona tundrei (în care apare mestecănul pitic *Betula nana* în combinație cu *Salix nanasibirica* și pinaceele), iar spre sud intră în amestec cu foioasele (*Fagus* și *Quercus*) ca o pădure mixtă, de amestec sau chiar compactă de foioase. Ea se constituie ca o prelungire a vestitei *taiga siberiană* (care începe din Bureea Extremului Orient) și care se aseamănă cu cea nord-americană canadiană (*snow-forest*).

Este o pădure sempervirescentă, cu excepția lariceii (*Larix dahurica*) în care se găsesc și specii de *Taxodium* (un fel de strămoș al chiparosului). Fizionomia arborilor este aproximativ piramidal-conică și au frunze xeromorfe, adaptate la evaporație scăzută (excepție face laricea, care are o formă

coronariană rotundă, ușor turtită). Vântul contribuie la polenizarea fructelor și la răspândirea semințelor deschise.

Pădurea boreală europeană prezintă două-trei etaje (starturi):

- *stratul arboricol* în stare pură (numai conifere sau numai foiase) sau amestec;
- *stratul arbustiv* cu *Jennuperus* și *Salix*;
- *stratul subarbustiv* variat (*Vaccinum* acomodat pe soluri acide sau *Ledum* acomodat pe solurile hidromorfe).

Animalele sunt reprezentate prin numeroase specii de mamifere, reptile, salamandre, batracieni, insecte și păsări.

Condițiile de mediu au favorizat un grad de antropizare cu vechi centre umane (civilizația vikingă și cea runică au jucat un rol important în evul mediu timpuriu). Condițiile totuși vitrege nu au permis o populare masivă, o densitate medie cât-decât modestă (5-15 loc/km²). Resursele naturale ale subsolului (exploatarea minereurilor feroase și neferoase, a cărbunilor, pietrelor prețioase, chihlimbarului), intersecția unor drumuri comerciale, condițiile de adăpost au permis dezvoltarea unor centre umane destul de mari, importante pentru această regiune europeană (*Stockholm, Helsinki, Oslo, Narvik, Kiruna, Gallivare, Malmö*).

PEISAJUL PĂDURII DE FOIOASE ȘI DE CONIFERE PUTERNIC UMANIZAT

Se desfășoară de la Oceanul Atlantic până la Munții Ural, respectiv în vestul, centrul și estul Europei între 44° și 60° lat. N. Are diferențieri în funcție de configurația reliefului și de condițiile climatice. Principalele caracteristici sunt:

1. Relieful este variat, având valori altitudinale diferite și în care se remarcă influența vârstei și structurii tectonice dar și influența factorilor modelatori în special în pleistocen și actual. Remarcăm *Platforma Rusă* în care unitatea tectonică de tip sarmațian a determinat un mezorelief de podiș cum este *Podișul Rusiei Centrale, Colinele Smolensk, Podișul Valdai, Podișul Volhyno-Podolic* și unele unități de câmpie – *Câmpia Moscovei, Câmpia Veatka*. În cadrul acestui peisaj remarcă relieful montan hercinic al Europei Medii și în care s-au format trei tipuri majore de relief:

a) *Relieful de munți cu altitudini medii* relativ înalte (1800-2000 m) cum ar fi sistemul *Masivului Central Francez* - sistem de platouri cristaline, calcare

și eruptive cu cratere erodate (Puy Cantal), *Munții Vosgi*, *Munții Pădurea Neagră* (cu cele două horsturi cristaline abrupte alsaciene) și *Masivul Șistos Renan* (culmi și platouri cristaline mai scunde, intens șlefuite, separate de culoarele tectonice Rhein-Main, Main-Nekar și Main-Rhur);

b) *Relieful de podișuri și câmpii* create pe formațiuni hercinice și sedimentare post-hercinice cum ar fi *Bazinul Parizian*, *Lorena*, *Podișul Brabantului*, *Câmpia Zeelandei*, *Podișul Ardeni (Campine)*, *Podișul Suabo-Francon*, *Podișul Lublin*, *Podișul Malopolska*, *Bazinul Acvitaniei*, *Câmpia Angliei de Sud-Est*, partea centrală a *Câmpiei Est-Europene* și *centrul și sudul Scandinaviei*;

c) *Relieful de munți piemonturi, coline, podișuri și câmpii tinere* create pe fundamentul geosinclinalului alpin (Alpii, Carpații, Subcarpații, Podișurile Românești).

Din punct de vedere al reliefului remarcăm predominanța celui fluvial și al celui de eroziune/nivelare i care se adaugă cel glaciatic și periglaciatic. Relieful vulcanic este la rândul său puternic modelat de procesele actuale, craterele și platourile vulcanice fiind intens modelate (cum este cazul lanțului vulcanic din Carpații Românești și a celui din Masivul Central Francez).

2. *Clima* este temperată cu nuanțe în general oceanice vestice (atlantice) și este supusă permanent influenței circulației vestice și parțial celei circumpolare. De aceea iernile nu sunt foarte aspre, deși în general reci, cu zile scurte dar cu zăpadă care poate dura până la 150 de zile pe an. *Vânturile* sunt moderate, nu foarte clade (rareori ating 15-20°C). Desele pătrunderi ale maselor de aer islandeze combinate cu cele ale *Anticiclonului Azorelor* determină vânturi de o violență rară, uneori distructivă. Ele sunt și aducătoare de precipitații, nu rareori vânturile puternice, cu peste 100 km/oră sunt însoțite de precipitații foarte abundente cu regim torențial. *Temperaturile* medii anuale sunt relativ modeste (între 2-3°C și 7-9°C) iar amplitudinile termice anuale nu sunt mari. Cantitatea de precipitații este direct legată de circulația vestică, în sensul că este mai mare în vest și din ce în ce mai mică în centrul Europei și în est. Ciocnirea maselor de aer atlantice cu cele polare și mai ales cu cele tropicale la care se adaugă neregularitățile configurației reliefului determină o diversificare a peisajului la nivel micro.

3. *Hidrografia* este foarte bogată (atât de suprafață cât și subterană). Apa freatică și de adâncime constituie o varietate mineralogică și termală; nu întâmplător aici se află peste 80% din izvoarele minerale și termale ale Europei. Stratele hercinice, fragmentarea tectonică, vulcanismul remanent și mai ales cel de la sfârșitul terțiarului și începutul cuaternarului au determinat această pleiadă de izvoare minerale folosite în scop terapeutic la Karlovy-Vary, Baden Baden, Băile Herculane, Marianske Lazne, Clermond-Ferrand. Mari artere fluviale cu debite importante pentru *Mittel Europe* sunt mari artere navigabile (Rhein, Sena, Loire, Garonne, Rhône, Dunărea (Sistemul Rhein-Main-Nekar-Dunăre este cel

mai mare și mai activ sistem fluvio-navigabil european ce va constitui viitoarea axă de dezvoltare a Europei).

Hydrografia peisajului medio-european a cunoscut o influență antropică puternică de-a lungul câtorva secole, influență reprezentată prin:

- regularizări de scurgere (debite) prin amplasarea unor numeroase lacuri de acumulare în scopul alimentării cu apă a landelor, polderelor, câmpiilor agricole, a industriei și a așezărilor umane;
- îndiguirea a zeci de mii de km de lunci inundabile (în special în lunca Dunării și Rinului, toate arterele fluviale ale Câmpiei Germaniei și ale Câmpiei Franceze);
- importante lucrări de desecare (lucrări ameliorative) pentru extinderea uscatului în dauna mării (polderele belgiene și olandeze în dauna Golfului Zuiderzee – Planul Delta);
- unele ape vaclusiene au fost dirijate și folosite la îmbogățirea aspectului urbanistic al grădinilor, parcurilor, al așezărilor în general.

În schimb, hidrografia acestui spațiu a resimțit cel mai dramatic efect al poluării determinat de dezvoltarea industriei.

În secolul al XIX-lea și până în deceniul VIII al secolului XX, numeroase artere fluviale precum Rhein, Sena, Tamisa, Rhur, au devenit ape complet „moarte”. Industrializarea socialistă, puternică în anii 1950-1980, din democrațiile populare central și est-europene a dus la poluarea dramatică a unor artere hidrografice precum Dunăre, Kama, Volga Inferioară și Mijlocie, numeroase râuri din bazinul dunărean de pe teritoriul Cehiei, Slovaciei, Ucrainei, Poloniei și României.

4. *Vegetația* specifică este alcătuită din *păduri cu frunze căzătoare* și *păduri de conifere* a căror caracteristică importantă este diversitatea moderată ce variază de la un sezon la altul. Stratificarea este mai puțin evidentă decât la pădurea tropicală sau ecuatorială. De remarcat repausul vegetativ din timpul iernii. Biomasa forestieră înregistrează o cantitate dublă față de cea din taigaua siberiană dar este mult inferioară pădurilor tropicale, iar productivitatea s-a modificat odată cu influența/intervenția antropică de câteva milenii încoace. Această intervenție a determinat și modificări structurale și de compoziție. Pădurea europeană este o pădure monospecifică cu frunze late și mai puțin de amestec cu conifere. Numai la latitudinile nordice și în Scandinavia, locul ei este luat de conifere. Se impun ca specii foioase *Quercus*, *Fagus*, *Carpinus*, *Acer*, care sunt în asociații colective, dar cele care dau randamentul biomasic cel mai mare sunt carpenul în asociație cu stejarul. Pădurea europeană dispune de un bogat subarboret, de aceea foarte multe păduri au fost declarate parcuri naționale sau rezervații forestiere. Între acestea, un loc aparte îl are P.N. Retezat sau unele rezervații forestiere diferite amplasate în toate formele de relief din România (pădurile Mociar, Snagov).

Pădurile de foioase au fost puternic influențate și de emisiile puternice de pulberi și praf tehnologic precum și de emanațiile cu oxizi de carbon, oxizi de

azot și imisiile de metale grele și compuși chimici de la uzinele cocso-chimice, siderurgice ale chimiei de sinteză, ale termocentralelor pe cărbuni și ale fabricilor de ciment și azbociment. De asemenea, pădurea a fost puternic umanizată, înlocuită cu alte elemente geografice, în special cultivate, încât suprafața ei s-a restrâns considerabil (cam la jumătate față de cea existentă în secolul al XVI-lea).

5. *Fauna* este variată dar și cu cel mai bogat fond cinegetic dintre toate biotururile europene. Această faună a fost foarte afectată de intervenția umană, încât foarte multe au dispărut. Exemplu: zimbru, bourul, dropia, lupul (în Marea Britanie), iar latele sunt pe cale de dispariție (ursul brun, râsul, jderul, dihorul, pisica sălbatică, capra neagră, căprioara). S-au dezvoltat unele specii adaptate la condițiile dezvoltării comunităților umane (vrăbii, rozătoare, insecte). Terenurile cultivate au devenit habitatul ciorilor, a rozătoarelor. Mittel Europa este locul exclusiv de migrare al lăstunului și rândunicii cu coadă bifurcată.

6. *Solurile* sunt specifice celor *brune* și *brun-roșcate* în foarte puține cazuri dezvoltându-se cele bălane. În regiunile mai înalte le iau locul cele *cenușii*, *podzolice* (la peste 700-800 m). Îmbogățirea în humus a acestor soluri este determinată de existența unei microfaune foarte active, a unor insecte și rozătoare (cârțița - *Talpa europaea*) și prin faptul că anual suprafața terestră este acoperită cu un covor aproape permanent supus descompunerii (*litiera*). Procesul de descompunere fizico-chimică a litierei determină îmbogățirea coloidală, organică și minerală a părții superficiale de sol sau a orizontului A, încât, aceste soluri prezintă, deseori, o fertilitate peste medie.

Dezvoltarea unor „combinat” de tip sovietic, inițial în Munții Ural dar extins ulterior și în celelalte țări comuniste, au avut efect puternic asupra mediului și în special asupra pădurilor de foioase și conifere încât la sfârșitul secolului XX pădurile din centrul Europei erau îmbolnăvite în procent de peste 80%. Combinat cum ar fi cele de la Krivoi Rog, Galați, Kuznețk, Solgotărjân, Szekesfehervár, Bielsko-Biala și Katowice, prin dezvoltarea lor supradimensionată au avut un impact asupra mediului biotic și abiotic modificându-l esențial cu efecte uneori catastrofale asupra mediului ambiant uman.

Stricto sensu, denumirea economică de „combinat” a apărut în fosta URSS, ca întreprindere cu activități complementare în care secțiile (uneori cu rang de întreprinderi subordonate) aveau schimburi continue. Creat de primul an cincinal (1928-1932), UKK-ul (Ural Kuznețk Kombinat) a fost cel mai celebru. El asocia fierul din Urali cu cărbunele din Siberia Centrală, aflate totuși la distanțe apreciabile (2000 km). Combinatul era, astfel, o formă de concentrare verticală. Nu toate combinatele din fosta Europă Comunistă au dispărut, printre care și UKK. În sens mai larg, combinatul înseamnă și asocierea a două locuri sau activități complementare. De regulă, pentru un complex siderurgic, energetic sau chimic integrat cum ar fi combinatul minier Valea Jiului, combinatul chimico-metalurgic de la Kladno sau combinatul energetic-metalurgic Stallowa-Wolla.

Dezvoltarea comunităților umane a atras după sine apariția unor întinse aglomerări umane de tip *conurbații* (Lille-Roubax-Tourcoing, Silezia

Superioară), *metropole* (aglomerațiile pariziană, londoneză, moscovită) și *melagopolisuri* (Randstadt-Holland, Ruhrstadt).

PEISAJUL GEOGRAFIC MEDITERANEAN

Acest peisaj se suprapune formațiunilor biopedoclimatice mediteranene (biomul mediteranean). Toate caracterele de vegetație, climă și sol aparțin tipului de mediu mediteranean sau subtropical boreal. Se desfășoară pe importante regiuni din sud-estul Spaniei, Portugalia, Sudul Franței, centrul și sudul Italiei, cea mai mare parte a Greciei, litoralul dalmatic al Adriaticii, insulele din Marea Mediterană și Crimeea de Sud.

Se desfășoară latitudinal cam în jurul valorii de 35° lat. N. (în Gran Sasso d'Italia atinge 37° lat. N).

1. *Relieful* din regiunea mediteraneană aparține Europei tinere. În cuaternar și actual configurația a fost completată cu numeroase urme glaciare în munți cu depuneri mari de galeți de mari dimensiuni, în unele bazine hidrografice. Acum s-a creat o rețea subterană bogată. Caracterul subteran pluviometric a dus la formarea unor piemonturi și glacisuri dar și formarea unor delte, cum sunt cele ale Padului și Rhonului.

Relieful are altitudini cuprinse între 200-3000 m. Are grad diferit de fragmentare și este determinat de rețeaua hidrografică. Modelarea reliefului se realizează mai ales toamna și iarna datorită condițiilor de torențialitate.

Relieful este variat atât prin formă cât și vârstă. Se întâlnesc munți, coline, platouri și podișuri, câmpii și depresiuni variate (Munții Sierra Nevada, Cordiliera Betică, Munții Pindului, Munții Dinarici, Munții Alpii Iulieni, Munții Pontici, Munții Crimeii, Podișul Peloponezului, Estul Mesetei Spaniole, Piemontul Pirineilor, Piemontul Alpilor și versanții mediteraneeni ai Alpilor Provensali).

Cordiliera Betică – apare sub forma unor munți înalți în S și S-E Spaniei cu o largă deschidere la Mediterana; depășesc 3000 m. Au bogate resurse de subsol și sunt formați din șisturi cristaline și roci sedimentare cutate.

Munții Apenini din centrul Italiei, Sicilia, Calabria, Zona Neapole sunt formați din masive cristaline dar și masive vulcanice (Etna și Vezuviu); au altitudini medii de 1500-2500 m cu excepția vulcanului Etna (2780 m).

Munții Pindului sunt alcătuiți din șisturi cristaline și roci intruzive și au altitudini medii de 1000-2900 m (Vf. Olimp – 2910 m). Sunt puternic fragmentați și cuprind un relief carstic dezvoltat pe calcare cretacice. Condițiile tectonice din nordul Greciei au permis formarea unor *lacuri tectono-carstice* (Ohrid, Prespa, Scutari).

Munții Pontici – străjuiesc Marea Neagră și sunt străbătuți de numeroase văi transversale cu aspect de defileu (Sakarya și Kyzyl-Irmak).

Sierra Nevada – care s-au format în urma cutărilor mezozoice și neozoice constituie o excepție altimetrică (peste 4400 m – Vf. Witney 4418) a căror etajarea climatică permite un relief glaciatic (cel mai sudic ghețar montan din Europa).

Messeta Spaniolă se află în Peninsula Iberică și este un podiș accidentat în care se găsesc culmi de tip *sierra* (cea mai importantă este Sierra Cuenca) și care prezintă un grad de torențialitate și glacisuri întinse (cu altitudini de 500-600 m); se prezintă ca un soclu cristalin acoperit parțial cu o cuvertură sedimentară terțiară și cuaternară.

Podișul vălurit al Peloponezului (Arcadia) este format în evantai spre est, calcaros cu altitudini medii de 500-700 m și o rețea hidrografică redusă.

Câmpia Andaluziei ocupă un fost golf umplut cu depozite marine și fluviatile și care este străjuită de culmile Sierrei Morena și Cordiliera Betică. Prezintă o asimetrie altitudinală ceea ce-i conferă spre vest aspectul colinar, arătând trecerea de la munți la câmpie ca o unitate de contact străbătută de Guadalquivir care se despletește într-o câmpie joasă, formând o regiune mlăștinoasă în apropierea Seviliei (*Las Marimas*). Afluenții Guadalquivirului sunt scurți dar în totalitate amenajați hidrotehnic cu baraje de acumulare pentru irigații.

Câmpia Thessaliei din nordul Greciei este cuprinsă între Munții Macedoniei și Munții Pindului. S-a format într-o depresiune tectonică cu depozite sedimentare de peste 2500 m grosime; este compartimentată în două subunități (o regiune înaltă la vest de râurile Prica – Larisa și o regiune joasă în est denumită *Trikkala*, unde s-au format mlaștini pe un pat argilo-sedimentar).

Țărmurile sunt variate, de la cel de tip cu *cordoane litorale, plaje și perisipuri* (N-V Mării Adriatice), până la cele abrupte, stâncoase de tip *vulcanic* (Insulele Egeene, Insulele Lipari). Unele țărături au *delte* cu o înaintare liniară foarte rapidă. *Țărătul Dalmatic* face excepție, fiind cu numeroase insule alungite și canale pe litoralul croat.

2. Principalele condiții climatice generate de întâlnirea alizeelor cu masele polare în timpul iernii, impun uscăciune, prin urmare există o alternanță a sezonelor foarte bine diferențiate. Sunt prezente o vară caldă și secetoasă și o iarnă blândă și ploioasă, seceta din timpul verii se prelungește afectând culturile sau chiar vegetația spontană/naturală. Iarna, toamna și parțial primăvara se instalează un așa-numit sezon ploios, iar regimul termic și pluviometric este legat de prezența și deplasarea zonei de convergență intertropicală din emisfera nordică (aerul cald al Africii de Nord este antrenat spre sudul Europei). Așa se explică de ce la *Marsseille* iarna are puține zile geroase iar verile sunt secetoase și prelungite. În sudul Spaniei la *Almeria*, pătrundere maselor de aer cald interferează cu vânturile de vest atlantice, determinând prelungirea unor ploii și în luna mai. În schimb, în localitatea *Famagusta* (Cipru), situată la aceiași

latitudine cu Almeria se înregistrează anual 160-180 zile secetoase). Ploile au în general un caracter torențial și se înregistrează dimineața și spre prânz. De multe ori caracterul torențial duce la distrugerea recoltelor. Aceeași distrugere se înregistrează și ca urmare a secetei cauzată de pătrunderea ciclonilor tropicali. Cantitatea totală de precipitații din timpul anului este variabilă și este determinată de expoziția versanților, de altitudinea reliefului; așa se explică de ce în unele regiuni joase de podiș, precipitațiile sunt de 230-250 mm iar pe coasta *Dalmației* și pe versanții *Dinaricilor*, precipitațiile depășesc 700 mm. Există două vârfuri de creștere a precipitațiilor: unul de toamnă sau sfârșit de toamnă și unul de primăvară sau sfârșit de iarnă (în general egale, atât ca intensitate cât și constanță). Condițiile naturale de întâlnire a maselor de aer polare cu cele tropicale și maselor de aer vestice cu cele ale Mediteranei determină, ca pe fondul circulației generale a atmosferei, să se realizeze deplasări locale ale maselor de aer (*vânturi*) cu *caractere termice diferite*:

- *sirocco* – vânt fierbinte ce vine de pe ținutul saharian, format în zona subtropicală și ajungând până în Italia, Sardinia, Sicilia, Corsica;
- *bora* – vânt rece care traversează Munții Dinarici de la nord-est spre sud-vest, afectând litoralul dalmatic adriatic;
- *mistralul sau transmontanul* – se formează în zona Masivului Central Francez, traversează unitățile montane din jur (Alpii Provensali și Alpii Dauphiné) îndreptându-se spre Coasta de Azur, eliminând efectul vântului uscat de tip *sirocco* și care învăluie ținutul cu un aer mai rece mai plăcut moderând uscăciunea.

3. *Hidrografia* este formată din ape curgătoare cu caracter torențial determinat de regimul pluviometric hibernal; unele râuri seacă în totalitate vara sau au o scurgere semipermanentă. Unele artere hidrografice (*Guadalquivir, Tigru, Ebru și Menderes*) au un regim de scurgere mai constant. Unele ape de suprafață cunosc variații de nivel, în special la cele două vârfuri pluviometrice iar scurgerea este afectată în foarte multe cazuri de structura petrografică a regiunii străbătute (în special în regiunile carstice), fapt ce duce la modificarea debitului în sectoarele mediu și inferior.

Unele ape subterane prezintă un grad ridicat de mineralizare (sulfuroase, sulfatate, carbonatate și feruginoase) dar și un grad ridicat termic în *Sicilia, Mezzogiorno* ce depășesc 60-70°C. Unele ape minerale sunt folosite și în scopuri terapeutice sunt cele de la *Bolzano, Treviso, Tirana, Thessaloniki*. În unele peșteri din Pod. *Karst*, din *Munții Albaniei* și din *Pod. Peloponez* se găsesc lacuri interioare și chiar condiții de formare a unor izbucuri.

4. *Vegetația mediteraneană* este în general alcătuită din tufișuri și asociații dezvoltate locul fostelor păduri și asociații vegetale xerofite. În funcție de compoziția lor, asociațiile vegetale mediteraneene sunt:

- a) *formațiunea de maquis* (denumire corsicană) acoperă regiuni litorale din Sardinia, Corsica, Italia, Franța și se formează pe un substrat silicos; are în alcătuire măslin sălbatic, laur, mirt;

- b) *formațiunea de garriga* cuprinde stejarul de cârmâz, palmierul pitic, rozmarinul și se formează pe roci calcaroase iar înălțimea arbuștilor variază între 2 și 3 m;
- c) *formațiunea de friggana* – specifică Greciei, este alcătuită din măslin sălbatic, laur și dropiță;
- d) *formațiunea de chaparal* situată în sudul Portugaliei, are în componență arbuști intercalați cu quercinee cum este stejarul moale (*Quercus dumosa*);
- e) *formațiunea de matoral* care, alături de speciile arbustive prezintă numeroase specii de graminee.

Principala formațiune vegetală – *pădurea* – urcă în altitudine până la 1500 m și este alcătuită din pin, brad, stejar; această pădure s-a adaptat condițiilor de uscăciune, dând frunzei o formă alungită; cele mai late sunt acoperite cu un strat fin de ceară. Tulpinițele de ierburi (graminee) sunt acoperite cu perișori. Toate aceste constituie adaptări la uscăciune pentru încetinirea evapotranspirației. Chiparosul (*Quercus illex*) și pinul negru (*Quercus suber*) sunt două specii arboricole specifice vegetației mediteraneene. Predomină *quercineele mezotermofile* cum sunt cerul (*Quercus ceris*) și gârnița (*Quercus frainetto*) iar în sudul Spaniei (*Andaluzia*) se află peste 30 de specii de stejar specific Magrebului cum este cel denumit *Quercus mirbekii*.

Regiunea mediteraneană este cunoscută și sub denumirea de regiunea măslinului (peste 30 de specii de *Olea*) și mai puțin cedrul. După secolul al XIII s-a adaptat foarte bine Pinul de Alep (*Pinus mahaleb*).

5. *Fauna* este alcătuită din reptile, batracieni și numeroase insecte (cicadele); sunt diferite păsări răpitoare și nerăpitoare dar și unele veninoase cum ar fi scorpionul și vipera. Este zona de origine a oii domestice (muflonul).

Regiunea mediteraneană este cunoscută ca un important leagăn de cultură și civilizație, de aceea, încă din mileniiile II - III î. Hr. S-au dezvoltat numeroase civilizații de sorginte feniciană, greacă, latină și elenistică peste care s-au suprapus cele de sorginte germană, maură, arabă și turcă. Intervențiile antropice antice, medievale și moderne au produs numeroase modificări în peisaj. Așezările umane s-au adaptat condițiilor naturale specifice prin dezvoltarea unor așezări de tip stup iar condițiile de secetă prelungită au fost contracarate prin dezvoltarea unor străvechi sisteme de irigație. Țărmlul Mediteranei este presărat cu numeroase porturi comerciale dar și cu numeroase stațiuni balneoclimaterice care se înșiruie ca adevărate ghirlande (*Costa Brava, Costa del Sol, Côte d'Azur*).

PEISAJUL GEOGRAFIC AL STEPelor ȘI STEPelor SEMIARIDE

PEISAJUL GEOGRAFIC AL STEPelor

Ocupă partea centrală și estică a Europei, respectiv din nordul Mării Negre (Pricernomorie), nordul Caucazului, nordul Mării Caspice (Pricaspica) până în sudul Uralului, peste Podișul Volgăi, Podișul Rusiei Centrale, Colinele Donețului, Câmpia Ucrainei, Podișul Volhyno-Podolic, Colinele Bielorusiei, Podișul Basarabiei, Câmpia Bugeacului. De asemenea se extinde și în estul Câmpiei Române (Bărăgan și Câmpia Siretului Inferior) și în Pod. Dobrogei din țara noastră.

Azonal, stepa se găsește și în Câmpia Panonică, cunoscută sub denumirea de *pusta* ungară.

Latitudinal acest peisaj se întâlnește între 30 și 50° lat. N, dovedind că este un peisaj de nuanță temperată care se întinde peste întreaga Ucraină, Moldova, Belarus, parțial sud-estul României, aproape întreaga Ungarie, Câmpia Voivodinei din Iugoslavia și aproape jumătatea sudică a părții europene a Rusiei (partea europeană a Kazahstanului și aproape 50% din această țară este ocupată de stepă).

1. Relieful predominant este de câmpie, dealuri și coline joase. El se suprapune peste vechiul scut est-european și peste scutul Karagandei sau al Kazahstanului, unde s-au format vaste sineclize și anteclice alcătuite din depozite groase de roci moi, friabile, peste care s-a depus loess-ul pleistocen, care în Câmpia Rusă atinge 80-110 m grosime. Nu întâmplător predomină relieful de sufoziune și tasare iar în condițiile climatului semiarid din Pricaspica și Kazahstan, apare un relief semideșertic pe circa 1.000.000 km².

2. Climatic se caracterizează prin patru anotimpuri din care două sunt extrem de diferite, veri calde, secetoase, cu temperaturi tropicale timp de 30-40 de zile și un anotimp geros de iarnă cu temperaturi foarte scăzute când se înregistrează frecvent -15, -20°C. Caracteristica specifică acestui climat temperat continental o constituie amplitudinea termică anuală cea mai ridicată din Europa. De aceea, acest climat mai este denumit și *excesiv*. Precipitațiile sunt și ele moderate, chiar scăzute. În general, există două vârfuri în curba precipitațiilor anuale: *ploile de primăvară* și *ploile de toamnă-iarnă*, în care se înregistrează $\frac{3}{4}$ din aportul pluviometric anual, iar lunile iunie, iulie și august sunt lunile cu cele mai scăzute precipitații. De aceea, secetele sunt uneori catastrofale pentru această perioadă caldă a anului mărinde efectul pierderilor hidrice pentru vegetația naturală dar și cea cultivată.

În general temperatura medie anuală se situează în jurul valorilor de 7-9°C. Numai în Câmpia Română, Podișul Dobrogei, Câmpia Panonică, Peninsula Crimeea și nordul Caucazului, temperatura medie anuală urcă la 10-11°C. De asemenea precipitațiile medii anuale scad de la vest la est în regim dramatic. În Podișul Moldovei, Podișul Basarabiei și Câmpia Voivodinei, mediile anuale se situează între 400-600 mm, dar pe valea Volgăi la *Volvograd*, precipitațiile au o medie de 360 mm. Precipitațiile sunt mai ridicate în nord și mai scăzute în sud, pentru că întreaga regiune est-europeană cunoaște frecvente pătrunderi de aer polar și o influență aproape permanentă a Anticicloului Siberian, cu predominanța vânturilor de est și nord-est și cu viscole puternice iarna (crivățul). Efectele climatice se resimt și asupra rețelei hidrografice.

3. *Hidrologic*, acest peisaj este străbătut de unele dintre cele mai mari ape curgătoare ale Europei (Volga, Ural, Don, Nipru, Bug, Prut, Tisa, Dunăre). *Regimul de scurgere* al acestora este influențat de regimul pluviometric, fapt ce determină echivalența vârfurilor de scurgere cu vârfurile pluviometrice. De asemenea, scurgerea în regim de îngheț este prezentă timp de 2-3 luni pe an, iar în timpul verii unele râuri cu debite modeste pot seca definitiv. Au fost ani de secetă în care debitul lichid al Volgăi a scăzut sub 2500 m³/s. În 1941, debitul Donului a fost doar de mărimea Someșului, adică 230 m³/s, iar în 1898, debitul Dunării a scăzut la 2300 m³/s.

Pentru regularizarea scurgerii, fluviile E-europene au fost supuse unor vaste operațiuni de hidro-ameliorație, realizându-se baraje hidrotehnice în spatele cărora s-au format vaste lacuri de acumulare de la *Tarritan* până la Nijni-Novgorod pe Volga, pe întreg cursul mijlociu și inferior al Donului, al Niprului și pe Dunăre (la *Komarno*). La aceste lacuri de acumulare se adaugă foarte multe *limanuri fluviatile* existente în special din nordul Mării Negre și în sudul Basarabiei și foarte multe lacuri de crov, în special în Câmpia Ucrainei și Pricaspica.

Multe lacuri naturale au regim de sărăturare, determinat de aportul din interiorul solului prin intermediul apei de infiltrație, în perioada de secetă când este evaporația puternică.

Predominarea izvoarelor și apelor minerale carbonatate, dar care au în prezent un ridicat grad de încărcătură azotoasă datorită acumulărilor de azoți și azotați în urma chimizării agricole.

Regimul solurilor suportă consecințele acestui climat, dar și roca mamă care este specifică, ele căpătând caracter molic – *cernoziomurile*. Acestea au un regim humic și valoarea humus: 2,7 – 3,6% dovedindu-se unele dintre cele mai fertile soluri europene.

Acest lucru va determina dezvoltarea unei agriculturi extensive evoluată prin procesul de deștelenire început cu secolul al XVIII-lea nu cuprinde întreaga stepă est-europeană. Agrosistemele (aparținătoarea fostei economii centralizate, în prezent adaptate parțial economiei de piață) au loc locul fitocenozelor naturale.

Biocenoza caracteristică acestui peisaj este alcătuită din ierburi pe soluri humice argiloiluviale și cambice, cu talie mică; numai solurile nisipoase au ierburi cu o talie ceva mai înaltă.

Vegetația de stepă central și est europeană este asemănătoare cu alte formațiuni vegetale din America de Nord (preeria), în America de Sud (pampas) iar în condițiile în care aceste ierburi se asociază cu formațiuni vegetale lemnoase de tip arbustiv și arboricol (de regulă quercinee) se formează *silvostepa*.

Stepa ca formațiune ierboasă lipsită de ierburi este dominată de graminee și nu acoperă întotdeauna integral solul. Cuvântul „stepă” este specific zonei temperate, dar se aseamănă compozițional cu pajiștea tropicală cu graminee. Este o formațiune vegetală deschisă, discontinuitatea în răspândire fiind impusă de topoclimatul creat în strânsă dependență cu relieful. Vegetația este puțin densă, iar constituția este dată de fitodiversitatea gramineelor și leguminoaselor cu frunze nu prea mari. Ca specii frecvent întâlnite sunt speciile de *Elymus*, *Poa*, *Andropogon*, *Festuca*. Acestea au suprafață foliară redusă în vederea reducerii transpirației și prezintă două straturi ale organelor vegetative: unul *subaerian*, în care tulpinițele prezintă o foarte mare agilitate și o rezistență sporită la vânt și unul *subteran* format din rădăcini filamentare, ramificate care se întrepătrund formând fenomenul de *înțelenire*. Unele plante se dezvoltă pe suprafețe foarte mari întinzându-și tulpinile alungite (troscotul, volbura).

Se înregistrează două tipuri vegetale: *tipul nordic* cu o creștere precoce și înceată la debutul verii (formațiuni de *Stipa* și *Poa*) și unul sudic care crește mai târziu, spre sfârșitul verii (formațiuni vegetale cu predominanța *Andropogonului*). În Pricaspica și Kazahstan, alături de *Elymus*, se întâlnesc și genurile *Sesseli*, *Kochia*, *Centaurea*, care au, în general, o mai mare robustețe și un grad de lignificare mai mare.

Această stepă se prelungește spre Caucaz, devenind o stepă rece, uscată, ba chiar semideșertică, iar diferențierile se impun de la vest la est și de la nord la sud. Cea mai abundentă specie este *Bromus*, la care se adaugă și exemplare rare de *Anemona* și *Tulipa*.

Este caracteristică *pelinarița* (*Artemisia*) la care se adaugă macul roșu, colilia, negara, albăstrița. Sunt mai frecvente în regiuni de silvostepă.

Silvostepa prezintă amestecuri de jugastru (*Acer campestre*), specii mezofile de *Quercus pedunculiflora*, *Quercus fraiento* și *Quercus ceris*, iar pe un spațiu destul de bogat din apropierea marilor văi *Populus tremula*, *Populus nigra* și *Alces*.

În cadrul acestei stepe a fost adaptat încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea salcâmul adus din America (*Robinia pseudoaccacia*). El a fost adaptat mai ales pentru fixarea dunelor semimobile, cum au fost cele din Câmpia Panonică (*Dunele Deliblat* și *Dunele de la Valea lui Mihai*) și din Câmpia Română (*Dunele din Câmpia Siretului Inferior* și din *Bărăgan*).

Stepa este o zonă socială aproape istorică în care se recunoaște așa-numitul „imperiu al stepei” care a dominat o perioadă îndelungată în istoria omenirii, ca o construcție geopolitică foarte activă (Imperiul Marilor Moguli ai lui Gingis Han) care va dăinui spre estul Europei prin ținuturile tătarăști ale *hoardei de aur*. Această regiune de stepă este o vastă arie umanizată de la est către vest încă din Evul Mediu timpuriu prin pătrunderea slavilor nordici și ulterior a popoarelor mongolice central-asiatice. Biocenozele naturale au fost puternic modificate sau complet înlăturate și create în locul lor agrosisteme în prezent irigate, încât dintr-o agricultură nomadă pentru creșterea animalelor s-a ajuns la o agricultură extensivă cultivată. Populația a preferat marile culoare de vale, dar și mările mărginașe (Marea Neagră, Marea Azov și Marea Caspică).

Densitatea medie a crescut odată cu dezvoltarea migrației, dar și ca urmare a condițiilor naturale. De aceea, densitatea medie pe țări prezintă variații de la o regiune la alta: peste 85 loc/km² în Ucraina, peste 100 loc/km² în Moldova și peste 25 loc/km² în Rusia.

Această regiune constituie o vastă arie agricolă, are resurse naturale de subsol foarte variate determinând apariția unor aglomerări umane puternice. Ca exemplu: de-a lungul Niprului, începând cu regiunea Kievului, au apărut foarte mari localități care au și o industrie complexă, cum este *Zaporojie, Dnepropetrovsk, Cerkassy, Kharkov și Nikopol*.

Exploatarea celui mai bogat zăcămint de cărbune superior (Donbass) a dus la formarea unei regiuni industriale foarte puternice, în care *Donețk și Makeevka* au peste 1.000.000 loc. fiecare.

Exploatarea de hidrocarburi din regiunea Volga-Ural au dus la formarea unei regiuni industriale complexe, aceasta și ca urmare a dezvoltării industriale a Uralului impusă de cel de-al doilea Război Mondial. Începută prin punerea în exploatare a zăcămintelor feroase și neferoase din Ural, la care s-a adăugat cărbunele energetic și după anii '50 ai veacului XX a hidrocarburilor, regiunea a cunoscut dezvoltarea unor puternice orașe, a căror populație ca depăși 1.000.000 locuitori (*Celebinsk, Omsk, Nijni-Novgorod, Orel, Samara, Ekaterinburg*).

Alături de această industrie de prelucrare, se va dezvolta și o puternică industrie energetică bazată pe exploatarea hidrocarburilor, a cărbunelui și pe mari complexe hidroenergetice, create pe Volga, Don, Nipru și Kama (C.H.E. de la Kuibyshev – 3.600 MW este cea mai mare din Europa).

În Ungaria, de-a lungul Dunării, s-a dezvoltat o puternică rețea urbană ce se continuă până în Voivodina (*Budapesta, Zagreb, Novi-Sad*), iar în Dobrogea și estul Câmpiei Române s-au dezvoltat alte arii puternic urbanizate (Brăila-Galați, litoralul românesc al Mării Negre, de la Capul Midia până la Mangalia).

Sistemele agricole sunt dominate de cultura cerealelor (grâu, porumb, orz, ovăz, secară), de cultura florii soarelui (regiunea este cea mai mare cultivatoare mondială).

În regiunile colinare s-a dezvoltat și pomicultura (în special cais, prun, piersic) și întinse podgorii (*Tokay, Litoralul sudic al Crimeei*).

Litoralul românesc al Mării Negre, litoralul Crimeei la Marea Azov și Marea Neagră, Delta Volgăi-Astrahan, constituie importante regiuni turistice, iar stațiunile Simferopol, Yalta, Stravopol, Odessa, Mamaia, Constanța, Mangalia sunt printre cele mai căutate.

Atractivitatea turistică este sporită și de existența deltelor cu cele mai mari suprafețe din Europa (Volga, Dunăre, Ural).

PEISAJUL GEOGRAFIC SEMIARID AL MESSETEI SPANIOLE

Acest mediu este dezvoltat în condiții climatice de adăpost al unei arii iberice înconjurată de unități montane care constituie stavilă în calea maselor de aer mediteranean dar și a celor de proveniență atlantică. De aceea precipitațiile sunt de sub 350 mm/an. Suprafața este comparativ cu a țării noastre (peste 200.000 km²) și cuprinde Pod. Castiliilor. Este un podiș accidentat în care se găsesc culmi de tip *sierra* (cea mai importantă este *Sierra Cuenca* și care prezintă un grad de torențialitate și glacisuri întinse cu altitudine de 500-600 m); se prezintă ca un soclu cristalin acoperit parțial cu o cuvertură sedimentară terțiară și cuaternară.

Teritoriul se înscrie ca un amestec de ierburi mărunte cu tufișuri țepoase de tip *garriga*. Datorită aridității s-au format dune semimobile pe care se găsesc ierburi de *Ephedra* și *Salsola*. Insectele au aripi chitinoase iar mamiferele, în special rozătoare (orbetele, popândăul, hârciogul), s-au adaptat perioadei de hibernare în care își creează în subteran provizii de semințe de graminee, iar reptilele sunt de talie mică, mai ales de tipul *Lacerta* și vipera (*Vipera berrus*). Gradul de umanizare al acestui teritoriu este foarte ridicat chiar dacă regiunea a început să se aridizeze în urmă cu 250-300 de ani. În Evul Mediu regiunea a constituit un bastion de rezistență în fața expansiunii maure. Nu întâmplător vom găsi aici capitala Regatului Spaniol. Adaptarea la aceste condiții climatice s-a realizat și datorită faptului că au fost construite foarte multe situri mici care au permis o integrare mai rapidă la „noul mediu ambiant”.

HARTA POLITICĂ A EUROPEI

Europa este continentul cu evoluția politică cea mai frământată din întreaga lume. Încă din Antichitate se cunosc orașe-state sau state-cetăți ce vor influența puternic dezvoltarea civilizației umane (Sparta, Atena, Corint în Grecia și în partea de nord a sa – Tracia). Se cunosc regate și uniuni tribale și de comunități puternice așezate la nord și la sud de Dunăre (traco-geții, ilirii); în schimb în partea de nord și centrală a Europei erau uniunile tribale *hiperboreene* sau *boreale* (cf. preceptelor antice grecești despre imaginea lumii cunoscute de atunci).

În timp ce în mileniul I î. Hr. S-a constituit Statul Grec cu organizarea demografică ce va fi un model pentru întreaga lume (Grecia pe timpul lui Pericle), în nord se va constitui Statul Macedonean care va cunoaște apogeul pe timpul lui Alexandru cel Mare și Filip al II-lea, iar în Italia comunitățile divizate ale latinilor, etruscilor, punilor vor cunoaște unificarea și dominarea romană. În secolele VI-V î. Hr. se va forma Statul Roman ce se va dezvolta într-un vast imperiu – cel mai puternic și mare imperiu ce-l va cunoaște Europa, Imperiul Roman. Acesta va dăinui până în 527 când va fi divizat în două: Imperiul Roman de Apus și Imperiul Roman de Răsărit, ca o consecință a impunerii celor două religii creștine (creștinismul oriental/ortodox și creștinismul occidental/catolic). În secolele II-I î.Hr., ca și în secolele I-IV d.Hr., Europa ex-romană va cunoaște numeroase state așa-zis „barbare” destul de puternice cum au fost Statul geto-dac al lui Burebista și Decebal, statele germanice și vichinge, ale goților, vizigoților, celților și bastarnilor. Aceste state vor crea presiune permanentă asupra Imperiului Roman și care își vor impune noua religie (monoteistă) încă din secolele II – III d.Hr., încât dintr-o religie politeistă Imperiul Roman va dobândi religia creștină. În această perioadă Imperiul Roman va cunoaște o organizare perfectă și în care vor fi puse în valoare elemente ale unei democrații autentice cum ar fi *Republica*, *Senatul*, *normele de conduită socială, politică și civică (Dreptul Roman)* dar și o organizare monarhică, religioasă și militară în sistem piramidal.

Mileniul I d.Hr. cunoaște în Europa frământări politice deosebite, în special în cadrul Imperiului Roman de Apus sub presiunea migrațiilor germanice și slave, dar și ale unor popoare mongoloide (hunii, ungurii), de aceea în cadrul Imperiului Roman de Apus vor fi create foarte multe stătuțe, regate. Se cunosc două excepții de organizare politică ce vor dăinui până în prezent: Republica San Marino – cea mai veche republică din lume și Confederația Helvetică a cantoanelor. Imperiul Roman de Răsărit va dăinui întreg mileniul sub numele de *Imperiul Bizantin*, păstrând latinitatea și romanitatea până în secolul al XIV-

XVI-lea, când va dispărea sub presiunea turcă în locul căruia va fi creat Imperiul Otoman.

Sfârșitul mileniului I și începutul mileniului II va cunoaște formarea unor state în centrul și vestul Europei, prin unificarea regatelor mici (*Imperiul Romano-Germanic*, *Imperiul Franc* al lui Klodovec (Clodoaldo) și Carol cel Mare, *Imperiul Maur*, *Regatul Ungar*, *Regatul Longobard* și *Regatul Normand*) sau unificarea cnezatelor și voievodatelor din centrul și estul Europei (*Cnezatul Moscovei*, *Cnezatul Kievului*). Stăruiele germane vor fi la rândul lor unificate și se vor crea puternice regate, cu rol deosebit în politica lumii europene medievale, devenind imperii puternice cum sunt: *Imperiul German*, *Regatul Țărilor de Jos*, *Regatul Danemarcei*, *Regatul Suediei*, *Regatul Norvegiei*.

Începând cu secolul VII-VIII, pătrunderea masivă a slavilor de nord și a slavilor de sud, împinși de hordele huno-tătare ale marilor moguli, vor duce la apariția și formarea unor state/țarate/voievodate ale rușilor, bielorușilor, polonezilor, bulgarilor, sârbilor, croaților, slovenilor, slovacilor și cehilor (în C. Poloneză, în Pribaltica, în Estul Europei, în Pen. Balcanică). În spațiul carpato-danubiano-pontic, în secolele XI-XIII vor fi numeroase organizări politico-statale românești, dar pe principiul geografic conduse de cneji și voievozi (*cnezate și voievodate*) care vor fi unificate în sec. al XIV-lea și vor apărea două țări românești, Moldova și Țara Românească și care vor fi conduse de *domni* a căror putere este ereditară; în Transilvania aceste stăruiele (cnezate) vor fi cucerite, rând pe rând, de Regatul Maghiar, iar teritoriile cucerite vor cunoaște o organizare autonomă ce se va numi *Voievodatul Transilvaniei* (până la 1869 când va fi inclus în Regatul Maghiar/Imperiul Austro-Ungar).

Normanzii vor cunoaște o puternică dominație în nordul și estul Europei care s-a extins din Irlanda și Britania până în Iutlanda și Scandinavia. În secolele XI-XII, după alungarea normanzilor (*Alfred cel Mare*), popoarele anglo-saxone din Irlanda și Britania vor crea un puternic regat care din sec. al XV-lea și mai ales din secolul al XVI-lea va deveni unul din cele mai întinse imperii ale lumii (*Imperiul Britanic*).

Un alt imperiu important – *Imperiul Rus/Țarist* – se va extinde până în Scandinavia, până la Carpații Mijlocii, Baltica și Marea Neagră.

Ibericii vor alunga stăpânirea maură și vor constitui *Regatul Spaniei* care după marile descoperiri geografice va deveni unul dintre cele mai mari state ale lumii: *Imperiul Spaniol* și care va cunoaște apogeul în secolele XVI-XVII.

Regatul francilor își va mări puterea și aria de influență creând în secolul al XV-lea unul din cele mai puternice regate ale lumii: *Regatul Francez* și care va cunoaște o puternică dezvoltare în secolele următoare devenind unul din marile imperii coloniale ale lumii – *Imperiul Francez*.

După cucerirea Asiei Mici, otomanii vor cuceri în 1453 Constantinopolul/Bizanțul și apoi vor cuceri, rând pe rând, toate statele balcanice transformându-le în pașalâcuri și raiale, constituind marele *Imperiul Otoman*, care va dăinui până spre sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX.

Sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea vor cunoaște următoarea configurație politică a Europei:

- Franța – va cuceri numeroase colonii în America, Africa și Asia;
- Olanda – va avea colonii în America de Sud, Antile și sud-estul Asiei;
- Danemarca – preia în stăpânire Groenlanda;
- Spania – va cuceri noi colonii în America (mai ales în America de Sud, Centrală și în Antile), în nordul și vestul Africii, în sudul Asiei și Oceania și va pierde serioase teritorii ce se vor alipi Confederației nord-americane;
- Portugalia – va crea o mare colonie în America de Sud (Brazilia) și altele în sudul Asiei și în Africa;
- Germania, al cărui apogeu a fost atins pe timpul lui Bismarck, își va extinde stăpânirea în unele insule pacifice și în Africa ecuatorială și estică;
- Imperiul Otoman – va cuprinde aproape toată Peninsula Balcanică și insulele egeene și va avea autoritate asupra țărilor române în regim de provincii autonome;
- Imperiul Habsburgic – va ocupa partea centrală a Europei, de la Carpați, Munții Dinarici, Munții Alpi și până în Patruaterul Boem și sudul Poloniei;
- Imperiul Țarist – își va extinde autoritatea peste întreaga Siberie, peste ținuturile musulmane din Uzbekistan, Tadjikistan, Kazahstan, Turkmenistan, cunoscând întindere transcontinentală euro-asiatică de la Pacific până la Marea Baltică.

Mijlocul și sfârșitul sec. al XIX-lea va cunoaște numeroase frământări politice care vor avea repercusiuni asupra *modernizării politice a statelor europene* (Eteria pentru Peninsula Balcanică, Revoluțiile burghezo-democratice de la 1848-1849 pentru toate statele din vestul și centrul Europei și vor avea loc numeroase războaie între marile puteri europene – în special între Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman, Imperiul Țarist, Imperiul German și Imperiul Francez; la sfârșitul sec. al XIX, Peninsula Balcanică și Peninsula Italică vor fi teatru unor operațiuni statale cu efect chirurgical asupra Statului Papal și Statului Otoman și vor fi create noi state independente politic (Italia, Regatul Sardinia, Regatul Grecia, Regatul România, Regatul Bulgar, Regatul Sârb și Regatul Croat) care își vor consolida poziția politică dar și configurația teritorială după Războiul Balcanic dar și după Primul Război Mondial (Finlanda, Polonia, Letonia, Lituania, Estonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Ungaria, Austria, Turcia). În anul 1922 apare pe harta lumii și Europei primul stat comunist: Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste.

Fărămițarea statală puternică a Europei a fost rezultatul îndelungatelor războaie, dar și numeroaselor frământări sociale. Europa va fi punctul de pornire a celor mai nimicitoare războaie cunoscute de istorie cu implicații mondiale (războaiele din 1914-1919 și 1939-1945). În 1921 Irlanda va deveni dominion

britanic și începând cu 1937 va fi independentă; în fine, anul 1944 va consfinți independența Islandei.

După cel de-al Doilea Război Mondial, până la sfârșitul deceniului IX, harta politică a Europei va cunoaște două schimbări majore față de perioada antebelică: crearea „cortinei de fier” concomitent cu formarea a două sisteme politico-economice divizând Europa și începerea unificării Europei, pe modelul Comunității (vest)Europene.

Perioada 1945-1989 cunoaște o dramatică confruntare militară, politică și ideologică cunoscută sub numele de „războiul rece” și care va duce la rândul său la o dezvoltare disproporționată a economiei europene, cu mult în favoarea celei vestice, față de cea răsăriteană/comunistă. În anii 60 două state dominioane britanice își vor obține independența (Cipru-în 1960 și Malta-în 1964).

După 1990-1991 Europa va cunoaște o nouă tendință de dezvoltare politică, prin dispariția modelului socialist sovietic din Europa Centrală și de Est și din spațiul fostei URSS, concomitent cu reparația economiilor de piață și a sistemelor pluripartidice politice (în Rusia, Ucraina, Letonia, Estonia, Lituania, România, Moldova, Bielorusia/Belarus, Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, Iugoslavia). Sfârșitul mileniului II va cunoaște schimbări politice spectaculoase pe harta Europei:

- După 70 de ani de existență (30.12.1922 - 25.12.1991) *Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste* se va dizolva, toate republicile unionale vor deveni *state independente* (*Federația Rusă, Ucraina, Moldova, Belarus, Letonia, Estonia, Lituania, Kazahstan, Armenia, Georgia, Azerbaidjan, Tadjikistan, Uzbekistan, Kazahstan, Kyrgystan/Kîrgîstan, Turkmenistan*); concomitent la 28.06.1991 se acceptă dizolvarea CAER/Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (al fostelor state comuniste) și la 01.07.1991 a Tratatului de la Varșovia; după un an, la Minsk (așa-numitul *Acord de la Bielovieje*), Rusia, Ucraina și Belarus decid *crearea C.S.I.* (la 08.12.1991), ca o comunitate de state egale în drepturi, actul constitutiv fiind semnat la Alma-Ata, în 21.12.1991, și de alte 9 foste republici ale U.R.S.S., devenite între timp state independente, încât numărul acestora ajunge la 12 state membre (*Kazahstan, Kyrgystan, Uzbekistan, Tadjikistan, Turkmenistan, Armenia, Georgia, Azerbaidjan, Rusia, Ucraina, Rep. Moldova și Belarus*); odată cu retragerea lui Mihail Gorbaciov din funcția de președinte, la 25.12.1991, URSS – ultimul imperiu al secolului recent încheiat – își încetează oficial existența;

Prin crearea *Comunității Statelor Independente*, Rusia și alte republici ex-URSS cu „greutate” în spațiul sovietic, urmăresc o nouă *formă de integrare* într-un spațiu economic și geopolitic comun, cu legături inseparabile (rețea energetică, de transporturi, relații comune interetnice, culturale, afinități politice etc.) cu implicarea și coordonarea comună a strategiei politice și militare. De aceea, în următorii cinci ani de la actul constitutiv, C.S.I. și-a creat organisme proprii, imitând Uniunea Europeană: la 21.12.1991 – *Consiliul Șefilor de Stat și Consiliul Șefilor de Guverne*; la 27.03.1992 – *Adunarea Interparlamentară* (cu sediul la *Sankt Petersburg*); la 14.05.1993 – *Comitetul Consultanților de Coordonare* (cu sediul la *Minsk*); la 24.09.1993 – *Consiliul Miniștrilor de Externe* și la 29.09.1994 se va semna la *Moscova* un *Acord de principiu pentru uniunea*

economică a CSI. (În acest sens, după un an și câteva luni, la 29.03.1996, se va încheia, între Rusia, Belarus, Kazahstan și Kyrgystan, un *Tratat de integrare economică și umanitară* – un fel de Piață Comună pentru produse și servicii). Pe data de 02.04.1996 s-a mers și mai pro-sovietism, când *Rusia și Bielorusia* vor semna *Tratatul de creere a Comunității Republicilor Independente* – pe modelul fostei U.R.S.S. Cu toate acestea, în spațiul fostei URSS, se întâlnesc numeroase atitudini politice și economice centrifuge: țările baltice au primit invitația de a se integra în UE, Ucraina și Rep. Moldova au semnat acorduri de asociere la spațiul UE, numeroase state riverane Mării Negre au semnat cu Turcia, Bulgaria, România și Grecia acordul de cooperare economică în regiunea pontică, cele din zona Mării Caspice au semnat acorduri de integrare și cooperare economică pentru regiunea caspică și central-asiatică etc.

- Cehoslovacia (creată după destrămarea Imperiului Habsburgic la 30.10.1918) se va despărți pașnic (deși peste 60% din populația celor două republici federale nu au fost de acord) rezultând două republici independente, prin declarația bilaterală de independență în parlamentele celor două state federale la 01.01.1993: *Cehia și Slovacia*;
- „Căderea Zidului Berlinului” va reunifica Germania și Berlinul, prin dispariția celor două state germane (*Republica Federală a Germaniei și Republica Democrată Germană*) și a celor două diviziuni berlineze (*Berlinul de Est și Berlinul Occidental*) – anul 1989 va cunoaște reapariția celui mai puternic stat economic al Europei, *Germania*;

La conferințele de la Moscova și Londra din 1947, cele trei puteri occidentale (SUA, Marea Britanie și Franța) pe de o parte și URSS de cealaltă parte nu au putut să cadă de acord asupra viitorului Germaniei. S-a ajuns la paralizarea Consiliului de Control și a Komandaturii, unanimitatea fiind obligatorie pentru luarea deciziilor. În martie 1948, puterile occidentale au decis înaintea *Loviturii de la Praga* – convocarea unei adunări constituante pentru zonele lor de ocupație și care fuzionează între ele, formând Republica Federală Germania. Sovieticii boicotează acest Consiliu interaliat care, de la 18 iunie 1948 se dizolvă. La această dată, cele trei puteri occidentale creează *Deutsche Mark* în Germania de Vest iar I. V. Stalin realizează *blocada terestră a Berlinului de Vest*, încât, toate căile de acces sunt blocate. La 12 mai 1949, chiar dacă Berlinul de Vest este situat în plină zonă sovietică, acesta va deveni o enclavă capitalistă în viitorul stat comunist al Germaniei de Est (*Republica Democrată Germania*). Divizarea în două a Berlinului și a Germaniei, nu rezultă din înfrângerea germană de la 9 mai 1945, ci din *ruperea mării alianțe cvadripartide*. După eșecul conferinței de la Paris din 1960, URSS și RDG, decid, în august 1961 construirea unui zid care să izoleze Berlinul de Vest, care va fi denumit „Zidul rușinii”, izolând astfel Berlinul în centrul războiului rece (este încălcat astfel și Acordul de la Potsdam care prevedea libera circulație în Berlin). Venirea la putere în URSS a lui Mihail Gorbaciov (1985), a însemnat o nouă reorientare a forțelor politice mondiale și deci europene, dispărând teama unei intervenții a tancurilor sovietice. Din acest moment, regimul comunist al RDG începe să se prăbușească, zidul se deschide la 9 noiembrie 1989, iar în 1990, liderul sovietic Mihail Gorbaciov își dă acordul pentru *reunificarea Germaniei*. Comandamentul militar interaliat se dizolvă, iar la 3 octombrie 1990 se declară *Germania* (re)unită. După părăsirea în 1991-1994 a trupelor aliate, inclusiv sovietice, Bundestagul hotărăște ca *Berlinul să redevină capitala Germaniei*, transferul capitalei de la Bonn la Berlin începând din 1999.

- Republica Socialistă Federativă Iugoslavia se va destrăma, republicile federative vor deveni state independente (*Republika Bosnia-Herzegovina*-03.03.1992, *Republika Hrvatska/Croația*-25.06.1991, *Macedonia*-15.09.1991 și *Republika Slovenja*-25.06.1991), cu excepția Serbiei și Muntenegrului, care vor constitui la 27.04.1992 *Republica Federală a Iugoslaviei* (din 2003 se va numi *Srbja-Crna Gora/Serbia-Muntenegru*), dar care va cunoaște o evoluție politică extraordinară și cu multe frământări și turbulențe politico-sociale (fenomenul de *iugoslavizare*).

Născut în anul 1918, pe ruinele Imperiului Austro-Ungar, „Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor”, ia numele de Iugoslavia în 1929. Cele mai multe popoare care o formau, erau *popoare slave de sud*. În cel de-al doilea Război Mondial, când Iugoslavia a fost ocupată de naziști începând cu aprilie 1942, ustașii croați au colaborat cu ocupantul. În cadrul rezistenței, comunistul croat *Iosip Broz Tito* s-a impus asupra regalistului sârb Draja Mihailovici. Deoarece partizanii săi au eliberat cea mai mare parte a țării, Tito a devenit conducătorul ei în 1945, făcând din Iugoslavia o federație cu 6 republici (Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina, Serbia, Muntenegru și Macedonia). S-a evitat înfruntarea sârbo-croată, iar Liga comuniștilor, partid unic, realizează ruptura din 1948 cu Stalin, angajându-se în *Mișcarea de nealinie*, pe care o va iniția împreună cu împăratul Suharto al Indoneziei și președintele Gandhi al Indiei. În 1980, după moartea sa, clivajele interne revin la suprafață. După distrugerea zidului Berlinului (1989), comuniștii sârbi, jucând cartea naționalismului și suprimând autonomia Voivodinei și Kosovo, se opune și dorinței de independență a republicilor vecine. În 1991, la primele alegeri libere, Croația și Slovenia hotărăsc să părăsească Iugoslavia, refuzând Confederația. Tot în același an Macedonia și-a proclamat și ea independența. Din acest moment, Iugoslavia este zguduită de numeroase războaie interne pe fondul autodeterminării etniilor componente statului federal. Emanciparea regiunilor locuite majoritar de sârbi (în Croația, Bosnia și Herțegovina) de sub autoritatea noilor administrații și încercarea de regrupare a lor într-o Serbie Mare condusă de Belgrad va duce la izbucnirea unui război de o cruzime și de o violență nemaîntâlnite în Europa postbelică. Masacre și distrugereri de neimaginat, deplasări și deportări de populații pe criteriul „purificării etnice” afectează destinul a milioane de oameni. ONU și Uniunea Europeană nu au reacționat prompt multă vreme, rămânând doar la planuri umanitariste. Belgradul respinge planurile de pace avansate de comunitatea internațională, fapt ce va atrage severe sancțiuni militare, economice și politice din partea ONU, UE, SUA și NATO. În schimb, începând cu 1994, strategia se schimbă și NATO se decide să lovească forțele sârbo-bosniace. Interpretând Rezoluția ONU nr. 1119 ca o legitimare a măsurilor ce pot fi întreprinse, în urma eșecului Conferinței pentru Kosovo din februarie-martie 1999 desfășurată la Castelul Rambouillet-Franța, statele NATO în frunte cu SUA și Marea Britanie, prin forțele aeriene au efectuat timp de 78 de zile (24.03-10.06.1999) peste 10000 raiduri de bombardament (inițial împotriva obiectivelor militare și apoi asupra instalațiilor industriale și a infrastructurii iugoslave) și 2700 de misiuni împotriva apărării antiaeriene sârbe. Deși Consiliul de Securitate UNU nu a dat dicizia acestei intervenții (Rusia și China s-au opus) ea rămâne prima operațiune militară de atac din istoria organizației militare euro-atlantice, în care s-a recunoscut „pierderea” doar a două aparate de zbor; în schimb bombardamentele au provocat 545 morți în rândul

armatei sârbe, peste 2000 de victime în rândul populației civile, daune de peste 30 miliarde \$ USA, importante distrugerii de bunuri, uzine, rafinării, poduri, implicit paralizarea/blocarea traficului fluvial pe cursul mijlociu al Dunării, care au afectat sever economia iugoslavă și în mod serios pe cele ale statelor din centrul și sud-estul Europei. Înarmați de americani, croații recuceresc în 1995 teritoriile ocupate se sârbi în 1991, pe fondul lipsei de sprijin rusesc (slavă și ortodoxă ca și Serbia). În Acordul de la Dayton, încheiat în noiembrie 1995 sub egida SUA, se recunoaște unitatea *Bosniei-Herțegovinei* (având drept capitală *Sarajevo*) și împărțindu-i teritoriul în *două federații*, cea *croato-musulmană* și cea *a sârbilor*. În prezent singura republică rămasă în cadrul Iugoslaviei, cu *Serbia*, este micul *Muntegru*. Proclamată, republică independentă, oficial, la 15.09.1991, *Macedonia* va întâmpina dificultăți în recunoașterea noului său statut internațional datorită opoziției Greciei, care consideră, folosirea istoricului nume elen *Macedonia* ca o uzurpare, boicotând noul stat și azi. Deși la 08.04.1993 Macedonia a fost admisă în ONU (cu denumirea de *Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei*), la 17.10.1995 va fi primită în Consiliul Europei iar la 22.02.1999, prin acordul bulgaro-macedonean semnat, va încheia diferendul lingvistic, care a afectat peste o jumătate de secol relațiile bulgaro-macedonene (Bulgaria recunoaște limba și națiunea macedoneană ca entități de sine stătătoare, ceea ce deschide calea deplinei normalizării a relațiilor dintre cele două state), relațiile cu Grecia rămân tensionate. Suprimarea, în 1989, de către autoritățile de la Belgrad a autonomiei provinciei *Kosovo*, locuită în proporție de peste 80% de către etnici albanezi, a creat o stare de tensiune între populația albaneză și autorități, care s-a accentuat cu vremea. Declanșarea pe teritoriul provinciei Kosovo a luptei armate de către UCK/Armata de Eliberare din Kosovo împotriva autorităților iugoslave și declarea unilaterală a independenței Kosovo va crea un nou focar de instabilitate în Balcani (mai târziu, în martie 2001, rebelii albanezi din Macedonia vor declanșa atacuri împotriva forțelor de poliție în zona orașului Tetovo, extind acțiunile până în zona capitalei macedonene Skopje, acutizând relațiile dintre minoritatea albaneză și majoritatea slavă împingând regiunea în pragul unui nou război civil). Sângeroasa epopee a destrămării statului federal iugoslav, războaiele din Croația, Bosnia-Herțegovina, Serbia și Kosovo, soldate cu peste 260.000 de morți și milioane de refugiați au arătat că Balcanii rămân și azi „butoiul cu pulbere al Europei”, devenind o preocupare majoră a cancelariilor europene, a Consiliului de Securitate ONU, a OSCE și a Consiliului Europei pentru dezamorsarea crizei printr-un dialog politic activ între taberele aflate în conflict. Cu toate acestea Serbia rămâne principalul perdant al acestor sângeroase crize care au dus în anii '90 la dispariția RSF Iugoslavia(ce a ființat între 1918-1991)

Cel mai important eveniment politic al Europei va fi consemnat în anul 1993, când, odată cu intrarea în vigoare a Constituției, Andorra devine stat suveran.

În prezent, Europa cuprinde 45 state independente, organizate politic, după cum urmează:

- 27 *Republici prezidențiale parlamentare* – marea majoritate a țărilor europene (cu un legislativ ales mono- sau bicameral și o instituție prezidențială – *Albania, Belarus, Bulgaria, Cehia, Cipru, Croația, Estonia, Finlanda, Franța, Grecia, Irlanda, Islanda, Italia, Letonia, Lituania, Macedonia, Malta, Moldova,*

Polonia, Portugalia, România, San Marino-din anul 1263 este cea mai veche republică din lume, Slovacia, Slovenia, Turcia, Ucraina, Ungaria);

- 6 *Republici federale*: Austria, Bosnia-Herțegovina, Elveția, Germania, Iugoslavia, Rusia;

- 7 *Regate sau monarhii constituționale*, care au în fruntea statului un monarh/rege desemnat pe criterii ereditare și un legislativ ales mono- și bicameral (*Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord* – regina Elizabeth II, *Regatul Suedez* – regele Carl al XVI-lea Gustaf, *Regatul Norvegiei* – regele Harald V, *Regatul Danez* – regina Margheritte II, *Regatul Belgian* – regele Albert II, *Regatul Spaniol* – regele Juan Carlos I și *Regatul Olandez* – regina Beatrice); de asemenea o *monarhie ereditară constituțională* este și *principatul Liechtenstein*, care a luat ființă în 1342 prin unirea familiilor senioriale de Vaduz și care după distrugerea, în anul 1866, a Confederației Germane, s-a unit cu domeniul seniorial Schellenberg (actualul principe este Hans Adam II);

- Un singur *ducat* (tot ca o *monarhie ereditară constituțională*), condus de un Mare Duce din familia Nassau (Marele Duce Jean se va retrage în anul 2000 în favoarea fiului său, Henri) care are un parlament monocameral – *Ducatul de Luxembourg*;

- Un alt principat este *Andorra*, care din anul 1993, dintr-un vechi stat feudal, a devenit *principat parlamentar* cu doi coprinicipi onorifici (episcopul spaniol de Urgel și președintele Franței).

- *Monaco* este *principat ereditar* de sine stătător al familiei genoveze Grimaldi, face uniune vamală cu Franța și are ca prinț moștenitor pe Rainier al III-lea.

- În fine, harta politică a Europei mai cuprinde *statul papal Vatican*, a cărui suprafață s-a restrâns drastic în ultimele două secole, fiind, în prezent, cel mai mic stat al lumii – 44 ha, în actuala capitală a Italiei.

Administrativ toate țările europene au un executiv – guvernul – care aplică politica în teritoriu a statului respectiv.

Unele sate sunt divizate în *departamente* (Franța), în *provincii* (Portugalia), în *cantoane* (Elveția), în *județe* (România și Moldova), în *voievodate* (Polonia și Belarus), în *raioane și regiuni* (toate țările slave din Pen. Balcanică, Federația Rusă și Ucraina), *landuri* (Austria și Germania), *republici federale* (Iugoslavia, Federația Rusă, Bosnia-Herțegovina). Numeroase teritorii intrastale sunt autonome (cum sunt regiunile autonome Kosovo și Vojvodina din Serbia, Muntele Athos din Grecia, etc).

Majoritatea statelor europene sunt state unitare (România, Belarus, Ucraina, Franța) dar și state federale alcătuite din teritorii cu parlament propriu dar unificate în federație, conduse de un parlament federal și de un președinte (Germania, Federația Rusă, Elveția) sau de rege (Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord). Unele state au anexate „teritorii de peste mări”, ce aparțin geografic altor continente, cum este Franța, Danemarca, Norvegia, Olanda, Spania și Portugalia.

În afara celor 45 de state independente, *cinci teritorii europene* sunt *autonome* sau *neautonome* (aparțin politic și economic altor state):

- Insulele *Faeroe (Faeroerne)*–1.399 km², care aparțin Danemarcei;
- Insulele *Svalbard (Spitzbergen)*–62.294 km², care aparțin Norvegiei;
- *Channel Island*–198 km², *Isle of Man*–572 km² și *Gibraltar*–5,91 km², care aparțin Regatului Unit al Marii Britanii.

Trebuie menționată situația altor 35 teritorii extraeuropene care aparțin politic unui număr de 7 țări (*Marea Britanie, Franța, Danemarca, Portugalia, Spania, Olanda și Norvegia*) ale continentului, cele mai multe aparținând Marii Britanii-15 teritorii și Franței-10 teritorii. Majoritatea teritoriilor dependente au suprafețe mici (câteva zeci sau sute de km²), doar 4 au suprafețe de câteva mii km² (*Polinezia Franceză, Georgia de Sud, Gouadeloupe, Martinica*) și 2 teritorii (arhipelagurile *Falkland* și *Noua Caledonie*) au suprafețe apreciabile, comparate cu mărimea statului albanez. Suprafețele *Guyanei Franceze* (83,5 mii km²) și a *Arh. Svalbard/Spitzbergen* (62,3 mii km²) sunt comparabile cu cele ale unor importante state europene (cum ar fi Austria, Cehia, Irlanda, Croația, Letonia sau Estonia). *Groenlanda* (cea mai mare insulă a Terrei) este cel mai mare teritoriu dependent locuit ca întindere. Aprox. 1,8 mil. km² din Antarctica nelocuită sunt administrați (cu acordul ONU) de Marea Britanie și Franța. Unele teritorii au suprafețe ne semnificative: *Clipperton*-7,2 km², *Gibraltar*-5,86 km², *Ascension*-4,5 km², *Pitcairn*-4,5 km², ca adevărate „vârfuri de ace” pe harta lumii. Dacă teritoriile antarctice, Groenlanda, Svalbard, Guyana Franceză, Noua Caledonie, Falkland au mărime și/sau *origine continentală*, majoritatea au *origine vulcanică* (*Sfânta Elena, Clipperton, Ascension, Bouvet* ș.a.) sau recifală (insule din *Polinezia Franceză, Noua Caledonie* ș.a); *Ascension, Jan Mayen, Sfânta Elena, Tristan da Cunha* apar ca adevărate stânci din apele oceanului.

20 de teritorii dependente sunt *nelocuite*, pe ele funcționând câte o stație meteorologică sau loc de refugiu pentru pescadoare (*Petru I, Sandwich de Sud, Jan Mayen, Bouvet*) sau puncte strategice pentru armatele franceze (*Clipperton*) și anglo-americane (*Teritoriile britanice din Oceanul Indian Central*). Multe teritorii locuite sunt păstrate de metropole cu scop strategic planetar vădit (*Gibraltar, Ceuta-Melila, Falkland, Ascension, Sfânta Elena, Mayotte, Faeroe, Svalbard, Wallis-Futouna*). Unele sunt adevărate „rairi fiscale” (*Man, Insulele Normande, Montserrat, Virgine, Anguilla, Bermude, Cayman, Gouadeloupe, Martinica*) dar și „puncte turistice de mare atractivitate” (*Reunion, Niue, Polinezia Franceză*). Importanță economică pentru metropole prezintă *Noua Caledonie* (resurse metalurgice), *Antilele Olandeze* și *Aruba* (prelucrarea și distribuția produselor petroliere), *Groenlanda* și *Svalbard* (economie marină, resurse ale subsolului) iar *Guyana Franceză*, pe lângă resursele forestiere și de subsol, prezintă importanță excepțională pentru baza *Courrou* de lansare a rachetelor franceze *Ariane*.

Gradul de populare a acestor teritorii este diferit de la o zonă geografică la alta, ținând cont de favorabilitatea condițiilor naturale: punctele „istorice” de

atractivitate economică (*Isle of Man, I-le Normande, Canare, Azore, Gibraltar, Teritoriile Spaniole din Nordul Africii, Madeira, Nouvelle Calédonie*), teritoriile calde au densități medii importante (*Bermuda, Guadeloupe, Martinique, Polinésie Française, Aruba, Antilele Olandeze, Virgine, Cayman*), în schimb cele reci, subpolare au grad mic de populare (*Groenlanda, Falkland, Svalbard*) sau deloc în cele polare antarctice (*Sandwich de Sud, Petru I, teritoriile antarctice*). De altfel, din cele peste 4,9 mil. km² cât ocupă teritoriile dependente (aproape 3% din oicumenă), $\frac{3}{4}$ reprezintă teritoriile antarctice și subantarctice nelocuite și cele arctice boreale ceea ce face ca densitatea medie a populației în teritoriile dependente să fie de patru ori mai mare decât cea înscrisă în anexa 7 (3,5 loc/km² față de 0,84 loc/km²). În unele teritorii așezările umane sunt foarte puternice:

(vezi *Anexa* de mai jos):

Teritoriul	Statul care administrează/tutelează teritoriul	Regiunea globului în care se află teritoriul	Suprafața (în km ²)	Populația la data de 01.07.01	Densitatea med. (Loc./km ²)
1. <i>Gibraltar</i>	Marea Britanie	În sudul Pen. Iberice	5,86	29.400	5.017
2. <i>Isle of Man</i>	Marea Britanie	În vestul Europei	572,00	73.000	427
3. <i>I.lele Normande</i>	Marea Britanie	În vestul Europei	198,00	148.000	747
4. <i>Montserrat</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Central	102,00	6.400	49
5. <i>Tristan da Cunha</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Central	98,00	288	3
6. <i>Anguilla</i>	Marea Britanie	În Antile	91,00	11.800	116
7. <i>I.lele Bermuda</i>	Marea Britanie	În Antile	53,50	63.500	1.177
8. <i>I.lele Cayman</i>	Marea Britanie	În Antile	190,00	35.000	184
9. <i>Sfânta Elena</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Central	122,00	6.476	53
10. <i>Georgia de Sud</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Sudic	3.592,00	-	-
11. <i>I.lele Falkland</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Sudic	12.173,00	2.805	0,2
12. <i>Ascension</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Sudic	88,00	1.103	12
13. <i>Pitcairn</i>	Marea Britanie	În Oceanul Pacific	4,50	52	11
14. <i>Turks și Caicos</i>	Marea Britanie	În Oceanul Atlantic	430,00	17.500	40
15. <i>I.lele Virgine</i>	Marea Britanie	În Antile	153,00	19.600	128
16. <i>Sandwich de Sud</i>	Marea Britanie	În Atlanticul Sudic	311,00	-	-
17. <i>Teritoriul Antarctic Britanic</i>	Marea Britanie	În Antarctica	1.395.000,00	-	-
18. <i>Teritoriile Britanice din Ocean Indian Central</i>	Marea Britanie	În centrul Oceanului Indian	220,00	29.000	131
Total teritorii britanice			1.413.404,86	453.930	0,32
1. <i>Mayotte</i>	Franța	În Oceanul Indian	374,00	142.000	380
2. <i>Gouadeloupe</i>	Franța	În Antile	1.779,00	422.500	237
3. <i>Martinica</i>	Franța	În Antile	1.128,00	381.500	1.338
4. <i>Saint Pierre Miquéllon</i>	Franța	În Nord-Vestul Oceanului Atlantic	242,00	6.300	26
5. <i>Guyana Franceză</i>	Franța	În America de Sud Ecuatorială	83.534,00	157.200	1,8
6. <i>Clipperton</i>	Franța	În Ocenul Pacific	7,20	-	-
7. <i>Nouvelle Calédonie</i>	Franța	În Ocenul Pacific	18.368,00	196.800	10
8. <i>Polinésie</i>	Franța	În Ocenul Pacific	4.167,00	219.500	53

<i>Française</i>					
9. <i>Wallis et Futouna</i>	Franța	În Oceanul Pacific	274,00	14.200	57
10. <i>Teritoriile Australe și Antarctice Franceze</i>	Franța	În Antarctica și apele antarctice	396.117,00	-	-
Total teritorii franceze			505.990,20	1.540.100	3
1. <i>Ceuta și Méhila</i>	Spania	În extremitatea nordică a Africii	33,00	128.372	3.890
2. <i>Canare</i>	Spania	În Oceanul Atlantic	7.303,00	1.412.154	193
Total teritorii spaniole			7.336,00	1.540.526	210
1. <i>Azore</i>	Portugalia	În Oceanul Atlantic	2.333,00	237.795	102
2. <i>Madeira</i>	Portugalia	În Oceanul Atlantic	797,00	257.800	323
Total teritorii portugheze			3.130,00	495.595	0,05
1. <i>Faeroe</i>	Danemarca	În Atlanticul de Nord	1.399,00	45.300	32
2. <i>Groenlanda</i>	Danemarca	În Nord-Vestul Atlanticului	2.166.086,00	56.300	0,02
Total teritorii daneze			2.167.485,00	101.600	0,05
1. <i>Jan Mayen</i>	Norvegia	În Atlanticul de Nord	380,00	30	0,08
2. <i>Svalbard</i>	Norvegia	În Atlanticul de Nord	62.294,00	2.581	0,07
3. <i>I. Bouvet</i>	Norvegia	În Atlanticul Sudic	58,50	-	-
4. <i>I. Petru I</i>	Norvegia	În apele antarctice ale Oc. Pacific	249,00	-	-
Total teritorii norvegiene			62.981,00	2.611	0,04
1. <i>Aruba</i>	Olanda	În Antile	193,00	89.500	463
2. <i>Antilele Olandeze</i>	Olanda	În Antile	800,00	210.000	261
Total teritorii olandeze			999,00	299.500	300

Europa cunoaște state cu mărimi diferite, în sensul că aici există cel mai mic stat de pe glob (*Vatican* – 44 ha), dar și cel mai întins stat de pe glob (*Federația Rusă* – 17.075.400 km²). Unele state sunt foarte mici (*Monaco* – 1,95 km², *San Marino* – 61 km², *Liechtenstein* – 160 km², *Malta* – 316 km², *Andora* – 468 km², *Luxemburg* – 2.586 km², *Cipru* – 9.251 km²). Cele mai mari state sunt: *Ucraina* (603.700 km², *Franța* (543.965 km²), *Spania* (505.990 km²), *Suedia* (449.964 km²), *Germania* (357.002 km²), *Finlanda* (338.145 km²), *Norvegia* (323.758 km²), *Polonia* (312.685 km²), *Italia* (301.323 km²), *Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord* (244.110 km²), *România* (238.391 km²) și *Belarus* (207.595 km²). Patru state (*Grecia* – 131.957 km², *Bulgaria* – 110.994 km², *Islanda* – 102.819 km², *Iugoslavia* – 102.173 km²) au o suprafață cuprinsă între 100.000 – 150.000 km² iar 9 state (*Ungaria*, *Portugalia*, *Austria*, *Cehia*, *Irlanda*, *Lituania*, *Letonia*, *Croația*, *Bosnia-Herțegovina*) au între 50.000 și 100.000 km². Restul de 10 state (*Slovacia*, *Estonia*, *Danemarca*, *Olanda*, *Elveția*, *Rep. Moldova*, *Belgia*, *Albania*, *Macedonia*, *Slovenia*) au o suprafață modestă (între 20.000 și 50.000 km²).

Două state asiatice prezintă în Europa un teritoriu restrâns (*Turcia* cu aproximativ 26.000 km² și *Kazahstan* cu aproximativ 110.000 km² în teritoriul transuralian). *Federația Rusă* cu cei 3,8 mil. km² deține aproape 40% din suprafața Europei.

În prezent Europa cunoaște un proces de *unificare politică, economică și administrativă* având ca nucleu Uniunea (Vest)-Europeană, care în prezent cuprinde 15 state (*Austria, Belgia, Danemarca-fără Groenlanda, care s-a retras unilateral, prin referendum, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Luxembourg, Marea Britanie, Olanda, Portugalia, Spania, Suedia*).

Comunitatea Economică Europeană, supranumită și „*Piața comună*”, a fost înființată prin Tratatul de la Roma de la 25 martie 1957 de către cele 6 state membre ale CECA (Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului – Franța, RFG, Italia, Belgia, Luxemburg și Olanda), principalul obiectiv fiind stabilirea unei uniuni vamale. După eșecul politic al CEA/CED (Comunitatea Europeană de Apărare) propusă a se realiza în octombrie 1950, Conferința de la Messina (1955) a decis ca relansarea europeană să ia calea economică și nu politică. Criza Suezului 1956, a subliniat slăbiciunea puterilor politice europene față de cele două superputeri, SUA și URSS.

Această uniune economică a dăinuit aproape 50 de ani, cunoscând o dublă evoluție (aprofundare economică și o lărgire economică). Uniunea vamală s-a realizat la 1 iulie 1968. politica agricolă comună a fost finalizată în 1969. În ianuarie 1966, prin „compromisul de la Luxemburg” se impune menținerea regulii unanimității „atunci când este vorba de interese considerate vitale pentru o țară”.

În decembrie 1974, se instituie *de facto* Consiliul European ca instituție cu politică regională, începând cu 1975. Se creează FEDER (Fondul European de Dezvoltare Regională), iar în 1979 a fost creat SME (Sistemul Monetar European), având ca etalon de schimb ECU. În anul 1986, prin *Actul Unic* se creează premisele finalizării Pieței Unice care va deveni efectivă în 1993. Regatul Unit, atașat mai mult legăturilor sale cu Commonwealth-ul, a refuzat uniunea vamală prevăzută prin Tratatul de la Roma până în anul 1961. Împreună cu Irlanda și Danemarca, va adera la 1 ianuarie 1973. După lărgirea spre nord, va urma și lărgirea spre sud (Grecia în 1981, Spania și Portugalia în 1986).

Un moment important în viața acestei comunități economice, îl va constitui semnarea Tratatului de la Maastricht în 1993, când CEE va lăsa locul UE (Uniunii Europene) la care vor adera din 1 ianuarie 1995, Austria, Suedia și Finlanda, mărinind la 15 numărul membrilor. O serie de state din Europa Centrală și de Est, mai puțin Malta și Cipru și-au depus candidaturile. Conferința Interguvernamentală (1996-1997) adoptă instituțiile europene, încât, UE se află la o răspântie: ori își întărește dimensiunea supranațională suprimând regulile unanimității, dreptul de veto al unui stat cu ocazia luării deciziilor, după cum ar dori creștin-democrații germani, ori se diluează într-o zonă vastă de liber-schimb, ceea ce conservatorii britanici au visat dintotdeauna. Logica integrării implică noi transferuri de suveranitate dar și o nouă structură politică de rezonanță, unicitate și primordialitate mondială.

Nu toate statele sunt cuprinse în alianța militară nord-atlantică. De aceea, Organizația Atlanticului de Nord/North Atlantic Treaty Organisation (N.A.T.O.), cu sediul la Bruxelles are 17 state *europene* membre (*Belgia, Cehia, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Islanda, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, Spania, Turcia și Ungaria*) și 2 state *nord-americe* membre (*Canada și Statele Unite ale Americii*).

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord este numită astfel din 1950, pe fondul *Organizației Alianței Atlantice*, creată, la rândul ei, în 4 aprilie 1949, prin Tratatul de la Washington, semnat de SUA și Canada (state nord-americane) împreună cu zece țări din Europa (Regatul Unit, Franța, Belgia, Olanda, Luxemburg, Islanda, Norvegia, Danemarca, Italia și Portugalia). În anul 1952 au aderat Grecia și Turcia, în 1955 – Germania Federală și în anul 1982 – Spania. Aria de acțiune a acestei organizații militare este limitată, în sud, de Tropicul Racului. Structurile NATO prezintă două aspecte :

- Consiliul Atlanticului de Nord, format din reprezentanți ai statelor membre, constituie structura civilă. Conducător este secretarul general al NATO, el se reunește la fiecare săptămână și de două ori pe an la nivel înalt ministerial. Acest consiliu este asistat de zece comitete specializate. Plasată sub autoritatea sa, este o structură militară a ONU. Consiliul Militar constituie forul care supervizează, prin directivele sale, planurile celor trei comandamente integrate (Marea Măneei, Europa și Atlantic) și un grup regional (SUA și Canada). NATO s-a format inițial, prin opoziția față de URSS-ul lui Stalin și de blocul pe care îl dirija. În timpul „războiului rece”, el s-a definit ca scutul Occidentului în fața comunismului, devenind principala forță de stăvilire a lui în lume. După prăbușirea *Pactului de la Varșovia* și a URSS-ului, în 1991, organizația a fost antrenată într-un proces de renovare/extindere/lărgire/întărire. Momentul 11 septembrie 2001 (lovirea teroristă a celor două turnuri Trade World Center din New York) a însemnat o lovitură serioasă sistemului de alianțe și securitate mondială, regândindu-se radical rolul, locul și viitorul Alianței. Instituțional, reforma Alianței, din 1996, recunoaște o identitate europeană de apărare. „Grupuri de forțe interarme multinaționale” pot de acum să fie folosite numai de europeni. Totuși, în cadrul Consiliului Atlanticului de Nord, Statele Unite păstrează dreptul de veto în privința folosirii oricăror mijloace NATO. În structura de comandă europenii au format un *stat-major* specific pentru operațiunile care au loc pe Bătrânul Continent. Dar și în acest caz nu se pune problema predominării, ci rămânerea SUA ca aliat de nădejde al Europei. Renovarea presupune și recompunerea instituțională în contextul extinderii Alianței spre Est.;
- Politic, NATO tinde să se consacre unor operațiuni militare de securitate colectivă, sub egida ONU, cum s-a întâmplat în Bosnia. Pe de altă parte, un „Parteneriat pentru Pace” a fost programat, din 1994, pentru pregătirea extinderii Alianței spre Europa de Est și a avut loc prin admiterea Ungariei, Cehiei și Poloniei

În prezent Alianța trece printr-o *cotitură istorică*, mai ales în urma deciziei de a se semna Tratatul de la Roma (mai 2002), prin care se recunoaște participarea fostului „dușman” (Federația Rusă) la Consiliul Alianței, în calitate de partener și prin invitarea la discuții de aderare a încă șapte state europene (România, Bulgaria, Letonia, Lituania, Estonia, Cipru, Malta).

Statele europene sunt grupate geografic în cinci mari regiuni, iar ponderea acestora la nivel european este:

Regiunea geografică	Ponderea europeană (%)
---------------------	------------------------

	Din suprafața continentului	Din populația continentului	Din P.I.B.-ul continentului
<i>Uniunea Europeană</i>	31,2	48,2	85,35
1. Europa Sudică*	20,1	26,7	21,75
2. Europa Vestică*	12,4	29,6	58,53
3. Europa Nordică*	14,4	4,0	6,97
4. Europa Centrală*	9,4	15,0	9,02
5. Europa Estică*	43,5	24,5	3,69

NOTĂ: * Statele membre UE sunt cuprinse în acest teritoriu. Datele sunt calculate din *Factbook Statistical CIA-2001*

CARACTERE DEMOGRAFICE GENERALE

În spațiul european, se poate vorbi de o populare istorică timpurie, ale cărei începuturi se găsesc în perioadele paleolitice și neolitice ale civilizației terestre. Deși unii autori susțin că Europa nu a aparținut ariei de desfășurare a procesului de antropogeneză, considerând că primele grupuri ar fi pătruns din lumea sud-mediteraneană și sud-vest-asiatică prin cele trei mari peninsule (Pen. Iberică, Pen. Italică și Pen. Balcanică), descoperirile arheologice de la

În multe locuri europene primii locuitori sunt atestați foarte târziu (exemplu, în Anglia, doar în urmă cu cca 300.000 de ani) iar folosirea focului a fost documentată abia în urmă cu cca 400.000 de ani.

Preocupările umane ce vizau vânatul și pescuitul și apoi recoltarea unor produse vegetale (ulterior agricole) au fost identificate în Paleoliticul târziu (Omul de *Neanderthal* și Omul de *Cro-Magnon*, acum circa 40.000 de ani).

Abia cu 10.000 de ani în urmă, după încălzirea treptată a climei și topirea uriașei mase boreale de gheață, litoralul Mării Baltice, Scandinavia și regiunile septentrionale ale Europei vor cunoaște popularea cu locuitori ai rasei albe iar spre anul 8.000 î. Hr. Europa Occidentală începe să devină principal focar de civilizație (impresionante manifestări ale culturii megalitice în Bretagne, nordul Franței, Spania, Anglia, insulele Canalului), concomitent cu „revoluția preistorică a Orientului Apropiat”, cu care vor intra nemijlocit în contact, prin puntea reprezentată de insulele Mediteranei Orientale și prin Peninsula Balcanică. Creșterea animalelor și recoltarea pământului au constituit două elemente majore în stabilizarea-sedentarizarea popoarelor primitive (barbare), fapt ce a dus la coagularea unor civilizații puternice, care vor înrâuri viitoarea civilizație mondială. Așa au apărut centre ale civilizației cu o varietate de culturi:

- Cultura Proto-Getică de pe Valea Dunării;
- Cultura Proto-Tracică de pe Valea Mariței;
- Cultura Proto-Macedoneană în Nordul Greciei (Tessalia) și Macedonia;
- Cultura Proto-Greacă (viitoare helenistică) din Grecia Centrală și Sudică (Peloponez și Creta).

Epoca metalelor (a bronzului) cunoaște o pătrundere dinspre Orient a influențelor de cultură (asa-zis pre-indoeuropeană) de-a lungul principalelor văi din Sud-Estul Europei, cum ar fi: *Vardar*, *Marița*, *Dunărea*.

Influențele altor civilizații au fost determinate de o puternică dezvoltare a navigației maritime, în special în Marea Mediterană. Astfel, se cunosc dovezi incontestabile ale pătrunderii (încă din epoca *La Tène*) a unor *direcții de pătrundere* ca drumuri preistorice:

- Țărmurile Mediteranei Egeene;
- Poarta Carcassonne spre Bretania și Anglia;

- Țărmlul Adriaticii, Izvoarele Rinului, Valea Rinului spre Centrul și Nordul Europei;
- Valea Vardarului, Valea Savei spre Panonia și Boemia;
- Culoarul Rhônului către Vestul și Nordul Europei.

Condițiile naturale, în special cele legate de navigația maritimă, au determinat apariția și dezvoltarea unei puternice civilizații a mării de sorginte pur-europeană (civilizația Minoică, civilizația greco-helenistică, civilizația latină/romană) legată în special de Marea Mediterană. Concomitent, apare o „civilizație a Nordului” (extra greco-romană sau ”barbară”). Creșterea animalelor a însemnat pentru Europa de Mijloc dezvoltarea *civilizației alpine*, care a avut interferențe considerabile cu cea a mării. În mileniiile II și I î.Ch. se remarcă în mod deosebit rolul bazinului Mediteranean, ca loc de întâlnire a civilizațiilor Bizantină, Venețiană, Turcă, Arabă etc. Marea Mediterană (*Mare Nostrum*) a constituit un liant permanent între lumea latină, greacă, bizantină și lumea iberică veche și traco-ilirică.

Creștinismul a însemnat o cotitură istorică în dezvoltarea civilizației Pan-Europene, chiar dacă numeroase elemente ale unor civilizații necreștine se regăsesc în latura spirituală.

Civilizația alpină, în care păstoritul și prelucrarea lemnului, prelucrarea ceramicii și a metalelor a dezvoltat spiritul de comunitate și de asociere încât, Europa apare și ca un continent al „civilizațiilor înalte”, altitudinea Pirineilor, Alpilor, Dinaricilor, Carpaților sau Balcanilor nefiind un impediment în dezvoltarea așezărilor, popularea văilor, platourilor și depresiunilor. Exemple concludente constituie „ținutul pădurenlor” și al *Sarmizegetusei Dacica Regia*, al *Andorrei* sau al ținuturilor *helvetice*.

Civilizația Nordului a impulsionat popularea centrului și NV continentului, dar a modelat și vechea civilizație greco-latină, iar pătrunderea populațiilor slave și turco-tătare a definitivat tabloul eșichierului demografic european.

Europa a cunoscut o evoluție puternică a dezvoltării demografice, în sensul că, până la Epoca Marilor Descoperiri Geografice, a fost cel mai populat continent al lumii. Exodul de populație către noile pământuri a determinat o evoluție moderată, dar ascendentă a numărului de locuitori de pe bătrânul continent. Sporul natural demografic înregistrat în mod susținut de pe continentele Asia, Africa și America Latină a determinat o scădere a poziției intercontinentale, Europa fiind, în prezent și în perspectiva anilor 2010-2015. pe poziția a IV-a. Evoluția numerică în Europa este următoarea:

- în anul 1650 – cca. 120 mil. loc.;
- în anul 1800 – cca. 187 mil. loc.;
- în anul 1900 – peste 400 mil. loc.
- în anul 1950 – cca. 530 mil. loc.
- în anul 1975 – 676 mil. loc.
- în anul 2000 – 727 mil. loc.

- în anul 2015 – 670 mil. loc.(estimare ONU, cf. *World Bank Atlas*),

În secolele XVII-XIX, contribuția decisivă la creșterea numerică a populației a avut-o sporul natural (Europa fiind atunci în faza „*exploziei demografice*” specifică azi țărilor în curs de dezvoltare). Se apreciază că în epoca modernă (între 1800, când a început economia industrială și 1950) au plecat din Europa peste 50 milioane de locuitori, imigrațiile masive spre America de Nord, Australia, Noua Zeelandă și America Latină antrenând 17 milioane anglo-saxoni, 10 milioane italieni, 6 milioane de irlandezi, 6 milioane de hispanici și lusitani, 6 milioane de germani, 2 milioane de polonezi și greci etc. Serioasă influență asupra dinamicii demografice europene au avut-o și cele două conflagrații mondiale ale ultimului veac. Odată cu începutul procesului de decolonizare postbelică, mulți „europeni” au părăsit coloniile și au venit în Europa (peste 1,5 mil. Francezi numai din coloniile nord-africane; peste 300000 olandezi din fostele Indii Olandeze ș.a.). Deși creșterea naturală a încetinit dramatic (în perioada 1970-2002 foarte multe țări europene au spor natural negativ) această revenire sus-menționată și imigrările pentru muncă a numeroși extraeuropeni din Africa francofonă, din țările Commonwealth-ului, din fostele colonii olandeze (indieni, pakistanezi, antilezi etc.) au făcut ca bătrânul continent să-și mențină populația în jurul cifrei de 720 milioane locuitori.

Evoluția moderată a sporului natural din secolul XX , conflictele armate în care au fost implicate mari mase de oameni, precum și regresul demografic din ultimele decenii al secolului XX, au determinat scăderea continuă a ponderii populației continentului în totalul populației mondiale:

- 21,5 % în anul 1950,
- 16,8 % în anul 1975,
- 12,4% în anul 2000,
- 7,6 % în anul 2015 (estimări ONU).

Sunt țări care concentrează un număr sporit de locuitori, cum ar fi: *Germania* (82 mil. loc.), *Marea Britanie* (59 mil. loc), *Franța* (58,8 mil. loc.), *Italia* (57,6 mil. loc.), *Spania* (39 mil loc), *Polonia* (38 mil loc). De menționat, că peste $\frac{3}{4}$ din populația *Rusiei*(peste 109 mil loc.) se află în partea sa europeană. Resursele naturale ale subsolului, dezvoltarea comerțului și valorificarea superioară a suprafețelor agricole au atras un număr mare de locuitori creând centre de mare concentrare a populației, cum ar fi: *regiunea Pariziană*, *bazinul Londrei*, *regiunea Moscovei*, *câmpia Lombardiei*, *regiunea Rhur-Rin*, *regiunea Rhin-Main-Neckar*, *regiunea Randstadt-Holland*, *Silezia Superioară* și *regiunea Madrilenă*.

Diferențieri în distribuția densității populației se prezintă atât la nivel regional cât și la nivel statal. Tabelul de mai jos prezintă aceste diferențieri teritoriale, pe marile regiuni geografice ale continentului.

Regiunea	Suprafața (km²)	Procent din total suprafața continentului	Populația totală (mii loc.)	Procent din populația totală a continentului	Densitatea medie (loc./km²)
<i>Uniunea Europeană*</i>	3.241.469	31,2	374.960	48,2	115,7
Europa Sudică	2.084.865	20,6	207,386	26,7	99,5
Europa Vestică	1,291,231	12,4	230,271	29,6	178,4
Europa Nordică	501,611	14,5	31,645	4,0	21,1
Europa Centrală	979,232	9,4	116,761	15,0	119,2
Europa Estică**	4,515,980	43,5	190,501	24,5	42,2
TOTAL EUROPA	10,372,919	100,0	776,564***	100,0	74,8

NOTĂ:

* Uniunea Europeană cuprinde țări situate în Europa sudică, vestică, centrală și nordică.

** Nu s-a luat în calcul partea europeană trans-uraliană a Kazahstanului.

*** Include toată populația Turciei și numai populația din partea europeană a Fed. Ruse.

Pe țări apar mari deosebiri, în sensul că, cele care au suprafețe foarte mici prezintă valorile cele mai mari: *Monaco*(16923 loc/km²), *Vatican*(2273 loc/km²), *Malta*(1193 loc/km²), *Chanell Islands*(574 loc/km²) și *San Marino*(427 loc/km²). Unele state prezintă densități considerabile, cum ar fi *Olanda*-378 loc/km², *Belgia*-334 loc/km², *Marea Britanie*-272 loc/km², *Germania*-230 loc/km², *Italia*-191 loc/km² și *Elveția*-172 loc/km². Majoritatea statelor europene se situează cu densități medii ale populației în jurul valorii medii a continentului, valoare ce se constituie în cea mai ridicată densitate medie a populației între toate continentele lumii (*aprox. 75 loc/km²*). La polul opus, sunt regiuni în care condițiile naturale au impus densități mici de populație, cum ar fi ținuturile scandinave(*Norvegia*-14 loc/km², *Finlanda*-15 loc/km², *Suedia*-19,7 loc/km²), precum și în insulele nord-atlantice și arctice (*Islanda*-2,7 loc/km², *Svalbard* – 0,04 loc/km², *Faeroe* – 44 loc/km²). În Europa Estică *Belarus*(48 loc/km²) și *Rusia*(32,1 loc/km²) au valori medii ale densității populației cu mult sub media europeană.

Valori mari ale densității populației sunt înregistrate și în regiuni, în care se concentrează activități industriale, convergențe importante căi de comunicație și transport, cum sunt regiunile deltaice (cum este cazul *complexului estuarodeltaic Rhein-Maas* și *delta Po/Pad*), complexe portuare (Rotterdam,

Amsterdam, Liverpool, Marseille), *bazinele carbonifero-metalurgice* (Silezia, Ruhr, Lorena, Lancashire, Donbass, Ural).

Există puternice nuclee de polarizare, cum ar fi:

- axele urban-industriale (axa *Donau-Viena*, axa *London-Liverpool*, axa *Rhein-Meuse*, axa *Rhône-Saône*);
- zonele de atracție demografică prin migrații definitive, temporare sau sezoniere (în special pentru munci agricole);
- vechile orașe devenite ulterior metropole (*Paris, Moscova, Sankt Petersburg, Budapesta, Milano, Madrid, Roma, Thessaloniki, Kiev, București*).

Unele arii umanizate au configurația de atracție multipolare, cum ar fi *Silezia Superioară, Randstadt Holland, Ruhrstadt*.

Limbile vorbite în Europa sunt foarte numeroase, dar aparțin, în cea mai mare parte mării familii de **limbi indo-europene** (peste 95% din populația continentului european vorbește una din aceste limbi) la care se adaugă și alte limbi din familii neindoeuropene (uralice, altaice, caucaziene, afro-asiatice).

1. Familia indoeuropeană cuprinde:

1.1. Limbile baltice (*letona și lituaniana*);

1.2. Limbile celtice (*bretona, galeza, irlandeza și scoțiana*);

1.3. Limbile germanice (*daneza, engleza, faeroeza, germana, islandeza, olandeza – cu ramura flamandă, norvegiana, suedeza și luxemburgheza*); limba *idiș* este un dialect german ce cuprinde câte 10% influențe slave și ebraice, care a apărut în sec. al XIV-lea răspândindu-se în țările din centrul și estul Europei;

1.4. Limbile romanice cu cinci mari grupe:

- grupa orientală (*româna*, cu varianta „oficializată” în Rep. Moldova a limbii *moldovenească*);
- grupa italo-romanică (*italiana și sarda*);
- grupa retoromanică (*romanșa*);
- grupa galoromanică (*franceza, occitana, gascona și graiurile franco-provensale*);
- grupa iberoromanică (*portugheza, spaniola, galiciana*); limba *catalană* vorbită în Spania și Andorra (denumită și *andorriană*) este o limbă formată la întretăierea grupei galoromanice cu cea iberoromanică.

1.5. Limbile slave (*soraba/venda lusaciană, sârbo-croata – cu variantele oficiale: sârba, croata, bosniaca, apoi bulgara, rusa, ucraineana, ceha, poloneza, slovaca, slovena, muntenegreană*);

1.6. Limba *albaneză*, o limbă indo-europeană străveche;

1.4. Limba *greacă* modernă evoluată din greaca veche;

1.4. Limbile enclavizate *kurdă și ossetă* și limba *țiganilor*.

2. Familia uralică este răspândită mai ales în nordul și estul continentului și cuprinde:

2.1. Limbile fino-ugrice (*estona, finlandeza, laponă, maghiara, komi-ziriana, komi-permiaka, mansi, mari și mordvina*);

2.2.Limbile samoede (*limba neneță*).

3.Familia altaică-asiatică, cu trei ramuri principale:

3.1.Ramura occidentală/turcică (cu limbile: *altaică, bașkiră, ciuvașă, găgăuză, hakasă, iakută/sakha, karaciai, tatară, turcă, tuvină și uzbekă*);

3.2.Ramura orientală/mongolă (limbile: *buriată și kalmâtă*);

3.3.Ramura tungusă (limba *evenki*).

4.Familia caucaziană, izolată, în comunități de pe versanții nordici și de pe văile caucaziene (limbile: *adâghei, balkară, cecenă, cerkesă, daghestaneză, karabadină și ingușă*).

5.Familia afro-asiatică (limba *malteză* și limba *arabă*).

6.Limba *bască* – o relicvă a unui grup de limbi mediteraneene preindoeuropene.

În majoritatea statelor europene se practică bilingvismul și plurilingvismul, Europa fiind leagănul răspândirii limbilor locuitorilor în alte continente (America, Africa, Oceania, Australia) ca limbi oficiale în foarte multe state.

În Europa există 40 de limbi oficiale/cooficiale din care:

A.Un număr de 12 limbi se vorbesc în mai multe state:

-limba *germană* în 6 state: *Austria, Belgia, Elveția, Germania, Liechtenstein și Luxembourg*;

-limba *franceză* în 5 state: *Belgia, Elveția, Franța, Luxembourg și Monaco*;

-limba *italiană* în 4 state: *Elveția, Italia, San Marino și Vatican*;

-limba *engleză* în 3 state: *Irlanda, Malta și Marea Britanie*;

-limba *croată* în *Croația și Bosnia-Herțegovina*;

-limba *greacă* în *Grecia și Cipru*;

-limba *nederlandeză/olandeză* cu varianta *flamandă* în *Olanda și Belgia*;

-limba *română* în *România*, cu varianta sa *moldovenească* în *Republica Moldova*;

-limba *rusă* în *Rusia și Belarus*, folosită ca „oficială” în Teritoriile de peste Nistru din Republica Moldova (*Transnistria*);

-limba *sârbă* în *Uniunea Serbia-Muntele Negru*(Iugoslavia) și *Bosnia-Herțegovina*;

-limba *suedeză* în *Suedia și Finlanda*;

-limba *turcă* în *Cipru și Turcia*;

B. Un număr de 25 de limbi sunt limbi oficiale unice în celelalte state, inclusiv limba *catalană* care se mai vorbește și în *Andorra*, ca limbă oficială (limba *andorriană*) iar limba *romanșă* este limbă „națională”, vorbită numai în *Elveția*; limba *latină* nu este folosită decât la *Sfântul Scaun/Vatican*.

C. În 8 state sunt mai multe limbi oficiale:

- În *Elveția* sunt trei limbi oficiale (*franceza, italiana, germana*) și cea națională (limba *romanche*);

- Câte trei limbi oficiale, în *Belgia (franceza, germana și flamanda)*, în *Bosnia-Herțegovina (bosniaca, croata și sârba)*;
- Câte două limbi oficiale, în *Cipru (greaca și turca)*, *Finlanda (finlandeza și suedeza)*, în *Irlanda (irlandeza și engleza)* și în *Malta (malteza și engleza)*.

În unele regiuni se vorbesc așa-numitele *limbi minoritare*, care au statut de limbi oficiale, cum sunt: *limba franceză (în Italia și Insulele Normande)*, *limba galeză (în Welles-Marea Britanie)*, *limba sardă (în Sardinia-Italia)*, *limba frizonă (în Insulele Frizice-Olanda)*, *limba germană (Italia)*, *limba maghiară (în Slovacia și România)* și *limbile croată și slovenă (în Austria)* precum limbile *bască, galiciană și catalană în Spania*.

Prin *Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare*, adoptată prin *Convenția Consiliului de Miniștri ai Uniunii Europene* din 21.06.1992, precum și prin *Convenția administrativă pentru protecția minorităților naționale a Consiliului Europei* din 01.02.1998 s-a reușit ca pe teritoriul bătrânului continent să se protejeze limbile regionale. De asemenea prin crearea în 1982 a *Centrului de Studii a Limbilor Minorităților*, cu sediul la Dublin, se urmărește protecția și salvarea patrimoniului literar și cultural a unui număr de 33 idiomuri, din care limbile *basca, bretona, corsicana, galiciana, frizona* dar și cele 12 dialecte italiene.

REȚEAUA URBANĂ A EUROPEI

În decursul devenirii sale istorice omul și-a creat un mediu artificial (*locuința*) pentru a se feri de o natură, ori darnică, ori ostilă. Prin gruparea teritorială a mai multor locuințe și realizarea unui mod specific de conviețuire socială au rezultat așezările umane care au cunoscut în evoluția lor perioade de declin sau de înflorire; unele au dispărut, iar altele s-au păstrat până în zilele noastre. Ele împodobesc astăzi suprafața Terrei aidoma unei imense constelații de pe bolta cerească, unele având o “strălucire” puternică, altele abia “licărind”.

Așezările au devenit permanente și temporare, cu o largă arie de răspândire geografică.

Așezările permanente sunt cuprinse între 83° latitudine nordică (*Siorapaluk* - localitate din Groenlanda, teritoriu autonom danez) și 37° latitudine sudică (*Gibraltar* - care aparține Regatului Unit Britanic). În ce privește răspândirea pe verticală întâlnim așezări amplasate sub nivelul mării (pe litoralul Mării Caspice la -15 m) și până peste 3000 m (în Alpi - 3320 m).

Așezările umane prezintă două mari categorii: sate și orașe. Între ele există o serie de asemănări, dar mai cu seamă deosebiri. *Satul* se deosebește de oraș în principal printr-o populație mai puțin numeroasă, prin gradul mai scăzut de dotare cu unități edilitar- sociale, culturale și de învățământ a satului comparativ cu orașul și prin fizionomia specifică satului

dată de o structură mai puțin compactă a locuințelor în vatră, prin predominarea imobilelor cu un singur nivel și rețeaua de drumuri din categorie mai slabă, mediocră. Populația satului este ocupată preponderent în activități primare, pe când orașului îi sunt specifice activitățile secundare și cele terțiare.

După *gradul de urbanizare – peste 73,6%* – continentul Europa, se situează printre cele mai urbanizate continente, procentul de urbanizare fiind cu puțin mai mare doar America de Nord (77,8%), America Centrală (75,6%) și Oceania-Australia (74,3%). Pe regiuni europene: Europa Nordică are 83,1%, cu puțin mai mult decât Europa Vestică – 82,8%, cele două regiuni având un procent cu mult mai semnificativ decât Europa Estică – 68,3% și Europa Sudică – 66,6%.

Majoritatea țărilor europene (cu excepția statelor-orașe *Vatican* și *Monaco*) au un grad de urbanizare reprezentat prin 55-70% populație urbană, dar sunt state care au procente foarte ridicate (*Belgia* – 97%, *Islanda* – 92%, *Luxembourg*, *Malta* și *Marea Britanie* – 90%, *San Marino* – 89,3%, *Olanda* – 89%, *Germania* – 86% și *Danemarca* – 85%); la polul opus: *Liechtenstein* – 46%, *Bosnia-Herțegovina* – 43%, *Portugalia* – 37% și *Albania* – 37%.

Europa este continentul cu *cea mai densă rețea de orașe din lume* iar vechimea lor se manifestă în aspectul conceptual, structural, arhitectural și funcțional, reflectând diferitele etape de evoluție teritorială și de habitat.

Creșterea populației urbane în Europa s-a realizat pe următoarele căi:

- sporul natural al populației urbane;
- înglobarea în cadrul ariei urbane a unor localități învecinate prin extinderea limitelor administrative;
- aparitia de noi orașe;
- sporul migratoriu, care este cel mai important (în special determinat de exodul rural).

Caracteristica actuală a urbanizării în Europa o constituie *fenomenul de concentrare a populației în mari aglomerări urbane*, în orașe mari și foarte mari.

Dacă fenomenul urbanizării din secolul trecut se manifesta foarte puternic în Europa, azi el este mai lent (un *ritm anual de creștere a populației urbane* de 0,2-0,3%). În orașele europene trăiesc, în prezent, aproximativ 535 milioane de oameni, cifră care suferă modificări esențiale de la o regiune la alta.

Orașul european ca formă de organizare, înzestrare și utilizare a unui teritoriu în scopul concentrării, transformării și redistribuirii produselor necesare întreținerii, recreerii și progresului populației se înscrie în peisaj prin clădiri, rețea de drumuri, amenajări teritoriale diverse etc. Aceasta presupune o asociere teritorială și o corelație funcțională între un nucleu central (*aglomerația-ville, city, bourg/burg, medina, cita*) și un spațiu înconjurător de întindere variabilă (*arie periurbană*), de la caz la caz și de la epocă la epocă. Trebuie subliniată pe această cale importanța poziției geografice în coagularea locurilor de concentrare urbană.

Componentele teritoriale ale orașului sunt:

- *vatra*, care reprezintă suprafața cuprinsă în linia de contur a zonei clădirilor de locuit;
- *intravilanul*, adică suprafața afectată construcțiilor, înglobând toate zonele funcționale ale orașului mai puțin teritoriul agricol;
- *extravilanul*, fiind restul suprafețelor din perimetrul administrativ al orașului.

Orașele, în evoluția lor, cunosc o permanentă extensiune teritorială și remodelare intensă. Datorită acestor fenomene dinamice, prin extensie nu rezultă lipsa orașului, ci dimpotrivă întâlnim pe suprafața continentului zone continuu urbanizate, alături de apariția insulară a orașului ori absența lui. Formele de evoluție și concentrare urbană sunt diferite de la epocă la alta și de la o regiune la alta. Ele diferă atât ca geneză cât și ca mărime.

Cele mai vechi orașe (*generația orașelor antice*) aparțin Europei Mediteraneene (sudul Italiei, Grecia continentală), Europei Vestice (sudul Franței) și Bazinului Pontic (fostele orașe-colonii grecești). Încă din antichitate se mențin orașe celebre: *Roma, Atena, Köln (Colonia), Istanbul* (fost *Bizanț*, fost *Constantinople*). Nu întâmplător, rețeaua urbană europeană de la începutul mileniului I a fost cea mai dinamică și complexă din întreaga lume antică pentru că civilizația romană se baza pe o structură imperială care avea orașul (*urbea, municipium, colonia*) ca factor esențial al vieții economico-sociale, așa cum *polis*-urile grecești au avut-o în perioada de glorie a civilizației elenistice. După greaua perioadă a invaziilor barbare din mileniul I, în *Italia, Anglia, Flandra, Germania, Franța*, apare a doua generație de orașe – cea medievală timpurie (*generația mileniului I*) – când pe structura urbană romană (ca o continuare a vieții urbane romane) s-au dezvoltat alte orașe, care vor purta în general cam aceleași nume adaptate evoluției lingvistice, iar în timpul Renașterii vor deveni simboluri culturale europene (*Utrecht, Pisa, Nisa, Paris, Avignon, Genova, Florența*). Răspândirea creștinismului în nordul și estul european ca și colonizările germane în spațiul danubian și baltic au dus la apariția și dezvoltarea unor puternice orașe (*Brașov, Sibiu, Moscova, Kiev*).

La începutul revoluției industriale prin punerea în exploatare a zăcămintelor de minerale utile, în special cele energetice și metalurgice, atât de necesare noii ramuri economice manufacturiere/industriale din *centrul și vestul Europei*, va rezulta un puternic exod al populației rurale și înmulțirea vertiginoasă a localităților miniere și cu activități industriale de prelucrare. Concomitent cu dezvoltarea orașelor industriale vor apare centre nodale de comunicație pe fondul intensificării și dezvoltării rețelei de transport fluvial, feroviar și maritim (în special în secolele XVIII-XIX). Centre umane de pe țărmurile Mediteranei, cele atlantice, baltice și ale Mării Nordului, specializate în schimbul produselor agricole, a celor meșteșugărești/manufacturiere își schimbă profilul, devenind puternice orașe industriale (*Rostock, Amsterdam, Hamburg, Gdansk, Brest, Genoa, Barcelona*), iar foarte multe porturi cunosc o dezvoltare fără precedent (*Rotterdam, Marseille, Cadiz, Siracuză, Cartagena, Odessa*).

Începând cu mijlocul veacului XX, peisajul antropic european devine predominant urban, iar creșterea fiabilității, infrastructurii și rapidității transporturilor va duce la extinderea ariilor urbane, a centrelor urbane, măbind aria de influență economică, comercială și culturală a acestor centre, prefigurând marile *metropole* (*Paris*-inima francofoniei și „orașul luminilor”, *London*-„capitala” Commonwealth-ului, mult timp cel mai mare oraș al lumii moderne, *Moskva*-capitala lumii slave și al celui mai întins stat al lumii, *Roma*-„cetatea eternă” și „capitala latinității”, *Madrid*-„capitala” hispanității, *Berlin*-simbolul Germaniei, *Frankfurt-am-Main*, *Hamburg*, *Milano*, *Marseille*, *Barcelona*, *Sankt Petersburg*). Multe orașe s-au dezvoltat ca urmare a dezvoltării unei arii centrale (nucleu) la intersecția unor axe de circulație (*Ingolstadt*), în apropierea unor mari unități industriale de producție (*Stalowa Wola*, *Victoria*, *Bicaz*, *Colibași/Mioveni*, *Dunajváros*, *Nowa Huta*, *Eisenhüttenstadt*, *Makkevka*) sau în legătură cu prezența unor importante zăcăminte ale subsolului (*Silezia Superioară*, *Valea Jiului*, *Ruhr*, *Donbass*). Multe orașe dublete de pe valea Dunării s-au dezvoltat „la concurență” (*Beograd-Pancevo*, *Giurgiu-Ruse*, *Calafat-Vidin*, *Călărași-Silistra*) dar și pe valea Rinului (*Manheim-Ludwigshaven*, cel din urmă, în special, după amplasarea, aici, a vestitei uzine de produse chimice de sinteză *Badische Anilin und Soda Fabrik-BASF*).

Rețeaua de orașe a bătrânului continent este foarte complexă și dinamică. Dacă în Danemarca, Suedia și Islanda sunt orașe care au 200-300 locuitori, în Franța au de la 2000 locuitori în sus, dar ajung la aproape 10 milioane locuitori (exemplul metropolei pariziene). Multe orașe s-au grupat formând *aglomerări urbane* (pe Valea Rhein-Main – *Darmstadt*, *Frankfurt-am-Main*, *Offenbach*, *Wiesbaden*, pe Valea Rhein-Neckar – *Ludwigshafen-am-Rhein*, *Heidelberg*, *Mannheim*, *Frankenthal/Pfalz*, *Neustadt-an-der-Wainstrasse*, *Speyer*, în Valea Jiului, pe văile *Rhone-Saone*) și *conurbații* (*Lile-Roubaix-Tourcoing*, *Galați-Brăila*, *Silezia Superioară Poloneză*, *Atena-Pireu*, *Donbass*, *Neunkirchen-Saarbrücken-Saarlouis*, *Reggio-Messina*).

Aglomerarea urbană. În cazul aglomerației realitatea urban-geografică se compune din orașul propriu-zis și un teritoriu care “suportă” influențele directe ale acestuia, constituind împreună aglomerația urbană. Ea este o întruchipare a expansiunii treptate a spațiului urbanizat care pornește de la un nucleu central, limitele sale modificându-se mereu.

Universitatea Berkley a adoptat pentru definirea aglomerației unele criterii statistice (*Metropolitan Statistical Area*). Astfel, avem de-a face cu o aglomerație atunci când există o grupare de cel puțin 100.000 de locuitori, cuprinzând un oraș cu cel puțin 50.000 de locuitori, la care se adaugă diviziunile administrative alăturate prezentând caractere asemănătoare și, mai ales, în care peste 65% din populație exercită activități neagricole. În asemenea cazuri populația aglomerației poate depăși de 8 sau chiar 20 de ori populația orașului propriu-zis (de exemplu, *Bruxelles* și *Charleroi* în Belgia). Definirea depinde de relațiile cu nucleul central, distingându-se astfel mai multe *zone* în cuprinsul aglomerației:

1. zona aglomerată propriu-zisă, care înglobează comunele limitrofe legate între ele prin continuitatea zonei urbane (și pe care o considerăm de obicei oraș);

2. zona de întrepătrundere, căreia fără a exista o continuitate a construcțiilor, activitățile urbane îi dau un caracter comun.

3. zona marginală în care populația, în cea mai mare parte, are o activitate sau un mod de viață urban și trebuie să se deplaseze pentru lucru, cumpărături sau agrement în comunele vecine.

În cadrul aglomerației fiecare element are personalitatea sa, dar este indispensabil în întregirea și funcționarea ansamblului (terenuri clădite, livezi, grădini de zarzavat, spații verzi, locuri de recreere etc.).

Cele mai importante dezvoltări urbane pot fi considerate: *Katowice* , care împreună cu spațiul urbanizat adiacent devin aglomerări urbane de peste 1 milion locuitori.

Conurbațiile reprezintă ansambluri de orașe care se *dezvoltă independent*, sunt aproape unele de altele și au de rezolvat probleme comune (alimentarea cu apă, cu energie, amenajarea și protecția mediului înconjurător). Pentru a exista o conurbație trebuie îndeplinite două condiții:

- ca geneză, ea rezultă prin juxtapunerea a două sau mai multe orașe, care până la un moment dat s-au dezvoltat independent ele rămânând distincte chiar dacă sunt înglobate într-un ansamblu;

- trebuie să existe o anumită densitate a orașelor și a populației precum și un număr mare de locuitori. Orașele mici chiar dacă sunt vecine nu pot constitui o conurbație deoarece ele nu au de rezolvat probleme comune. Conurbațiile apar și se dezvoltă de obicei în legătură cu prezența unor importante zăcăminte ale subsolului (*Silezia, Ruhr, Donbass*). Cele mai des citate sunt conurbațiile formate din orașele dublete (*Galați – Brăila, Beograd – Pančevo, Reggio – Messina* ș.a.). Orașele Ludwigshafen și Mannheim situate de o parte și de alta a Rinului au format o conurbație, dar care a fost înglobată într-o arie urbanizată mai mare.

Dezvoltarea urbană în Europa a dus și la formarea unor *megalopolisuri*(*Randstadt Holand, Ruhrstadt, Englez*).

Megalopolisul constituie stadiul de gigantism al conurbațiilor, teritoriul organizat într-o imensă conurbație policentrică. Denumirea de megalopolis a fost dată de geograful Jean Gottman în 1961 pentru a defini concentrarea urbană de pe coasta atlantică (nord-estică americană). În megalopolis se concentrează mai multe orașe milionare între care sunt intercalate orașe mari și mici.

Cel mai mare megalopolis european este cel **britanic**, format în bazinul Londonez și Midland, prin îngemănarea ariilor urbanizate *London-Birmingham-Liverpool-Manchester-Leeds-Bradford-Sheffield-Nottingham-Leicester*, unde se află peste jumătate din populația Marii Britanii. Primul conturat **megalopolis** din Europa este **Ruhrstadt (Rhein-Ruhr)** din Germania, care cuprinde trei poli de concentrare și dezvoltare urban-industrială și în care locuiesc peste 13 milioane locuitori (18 % din populația Germaniei), pe un teritoriu de aproximativ 7300 km²:

- ✓ Concentrarea *Rhein-Ruhr de Nord* (cu 6.554.000 locuitori) din care fac parte orașele Duisburg, Essen, Krefeld,

- Mühlheim-an-der-Ruhr, Oberhausen, Bottrop, Gelsenkirchen, Bochum, Dortmund, Hagen Hamm și Herne;
- ✓ Concentrarea *Rhein-Ruhr de Mijloc* (cu 3.335.000 locuitori) din care fac parte orașele Düsseldorf, Mönchengladbach, Remscheid, Solingen, Wuppertal
 - ✓ Concentrarea *Rhein-Ruhr de Nord* (cu 3.082.000 locuitori) din care fac parte orașele Bonn, Köln și Leverkusen.

Nu întâmplător, aici, se produce aproape 19 % din producția industrială a Germaniei și jumătate din cea a landului.

Al treilea megalopolis european este cel din Olanda denumit ***Randstadt Holand*** (prin unificarea unor aglomerări urbane *Amsterdam-Rotterdam-Utrecht-Eindhoven-Haga-Haarlem*).

Concentrarea populației în orașe mari, conurbații sau megalopolisuri, pe lângă avantajele oferite, prezintă și destule neajunsuri cum ar fi:

- degradarea relațiilor sociale firești între oameni;
- poluarea sonoră a aerului și a apei;
- greutate în aprovizionare și în evacuarea propriilor deșeuri;
- timp îndelungat afectat transportului în comun;
- ruperea brutală a individului de componentele cadrului natural, cu consecințele sale nefaste.

Orașele europene au funcții economico-sociale diferite:

- orașe cu funcții comerciale (*Leipzig, Geneva,*);
- orașe cu funcții terțiare și cuaternare, cum sunt cele de transport (*Ingolstadt, Orly, Otopeni*)
- orașe cu funcții industriale (*Kiruna, Gällivare, Petroșani, Ludwigshaven, Katowice, Torino, Togliati*);
- orașe cu funcții agricole (cum sunt majoritatea orașelor mici din *Câmpia Padului, din Piemont, din Languedoc, din Alföld, din Câmpia Dunării, din Câmpia Mariței și din Karlovo-Kazanlăk*);
- orașe cu funcții culturale (*Bologna, Upsala, Cambridge, Heidelberg, Cracovia*);
- orașe cu funcții turistice (*Pisa, Nisa, Bayonne, Karlovy-Vary, Băile Herculane*);
- orașe-muzeu (*Toledo, Dubrovnik, Cordoba*);
- orașe-porturi cu funcții, în principal, comerciale (*Pireu, Taranto, Brest, Odessa, Le Havre, Constanța, Marseille*);
- orașe-capitală (cea mai populată este *Paris-9,6 mil. loc.*, cea mai mică este *San Marino-2.300 loc.*, cea mai „înaltă”, situată la 1.029 m altitudine, pe râul Valira la poalele muntelui Montclar, este *Andorra la Vella/Andorra la Vieja/Andorra la Vieille – 21.500 loc*, cea mai estică este *Moskva/Moscova-8,4 mil. loc.*, capitala cea mai sudică este în Mediterana-*La Valetta-9.100 loc.*, cea mai nordică și vestică fiind

Reykjavik-171.500 loc. aglom. urbană); toate capitalele europene sunt și cele mai mari orașe ale țării respective, cu excepția capitalelor *Berna* și *Roma*, dar și cele mai mari centre economice ale țării, cu excepția capitalelor *Roma*, *Berna* și *Stockholm*;

- orașul-grădină (*nouvelle ville*, *new town*), dezvoltate în zona marilor metropole sau capitale, cum sunt cele din jurul Prisului (*Cergy-Pontoise*, *Marne-la-Valleé*, *Evry*), cele din jurul Londrei (*Welwyn*, *Letchworth*, *Bonnville*) sau orașul german *Siemenstadt*;
- orașe complexe (toate marile orașe și metropole, precum și orașele nucleu din aglomerările urbane, exemplu *Katowice*).

Orașele europene au cunoscut o evoluție demografică variabilă în sensul că în țările vestice dezvoltate, în ultima jumătate de secol, numărul de locuitori a scăzut foarte puțin: *Viena*, *Bruxelles*, *Praga*, *Copenhaga*, *Saarbrücken*, sau a scăzut (*Genova* din Italia ca și aproape toate marile orașe cu peste 500.000 locuitori din Marea Britanie - *Birmingham*, *Liverpool*, *London*, *Manchester* etc).

Exodul masiv de populație rurală, atât în vestul cât și în estul sau sudul continentului, industrializarea accentuată din economiile centralizate ale țărilor comuniste centrale și est europene, valorificarea unor resurse naturale, a făcut ca foarte multe orașe sau chiar așezări rurale care au devenit ulterior orașe, să aibă creșteri demografice spectaculoase, astfel că, în ultima jumătate de secol, unele și-au dublat, triplat sau chiar de 4-5 ori numărul de locuitori (*Zagreb* – *Croația*, *Varșovia* – *Polonia*, *Porto* – *Portugalia*, *București* – *România*, *Volgograd*, *Nijni Novgorod*, *Celeabinsk*, *Ufa*, *Perm*, *Ekaterinburg*, *Kazan*, *Saratov*, *Naberezhnye-Cernyi*, *Rostov-na-Donu*, *Voronej* – *Rusia*, *Madrid* – *Spania*, *Zurich* – *Elveția*, *Götteborg* – *Suedia* și toate orașele milionare din *Ucraina* – *Kyiv/Kiev*, *Kharkiv/Harkov*, *Dnepropetrovsk*, *Donețk*, *L'viv/Lvov*, *Kryvyy Ryh/Krivoi-Rog*, *Zaporizhzhya/Zaporojie*, *Odessa*).

Creșteri foarte mari au înregistrat orașele foarte mici și mijlocii create în jurul unor exploatare de minerale utile sau în apropierea unor unități industriale (orașul *Togliatti* – *Rusia* a cunoscut o creștere de peste 25 de ori – de la 27.000 loc. în 1950 la 707.000 locuitori în 2001); *Motru* de la câteva sute de locuitori în 1960 la peste 40.000 locuitori în prezent.

Continental Europa deține 836 orașe mari (cu peste 100.000 locuitori fiecare), din care cu peste 750.000 locuitori sunt 140 de orașe. Din cele 73 orașe milionare și (aglomerări urbane cu peste 1 milion locuitori), cele mai mari sunt: (la 1 iulie 2001, cf. *C.I.A. & Statistical Yearbook – factfoot*, numai cele cu peste 3 mil. loc.):

○ Paris	– 9.630.000 loc.;
○ Istanbul	– 8.953.000 loc.;
○ Moscova	– 8.367.000 loc.;
○ Londra	– 7.640.000 loc.;
○ Milano	– 4.251.000 loc.;

- Sankt-Petersburg – 4.635.000 loc.;
- Madrid – 3.976.000 loc.;
- Lisabona – 3.861.000 loc.;
- Katowice (*aglom.*) – 3.494.000 loc.;
- Berlin – 3.319.000 loc.;
- Atena – 3.116.000 loc.;
- Neapole – 3.012.000 loc.;

Din punct de vedere demografic, ponderea bătrânului continent în totalul populației mondiale, este din ce în ce mai mică, în schimb, ponderea populației urbane a crescut considerabil de la un an la altul, încât, la mijlocul anului 2001, conform *Statistical Yearbook 2001* este de 73,6% (din cei 726 milioane locuitori – 129 milioane locuitori locuiesc la sate).

Regiunea geografică	Populația (<i>număr de locuitori</i>)			% populației urbane din total
	Numărul total de locuitori (<i>mii loc.</i>)	din care:		
		Mediul urban (<i>mii loc.</i>)	Mediul rural (<i>mii loc.</i>)	
TOTAL MONDIAL	6.134.136	2.923.182	3.210.954	47,7
Regiuni dezvoltate	1.193.861	901.637	292.225	75,5
Regiuni mai puțin dezvoltate	4.940.274	2.021.546	2.918.729	40,9
Regiuni subdezvoltate	684.616	179.239	505.377	26,2
EUROPA	726.312	534.264	192.048	73,6
Europa Estică*	302.619	206.648	95.971	68,3
Europa Nordică**	95.236	79.184	16.052	83,1
Europa Sudică***	145.050	96.595	48.455	66,6
Europa Vestică****	183.407	151.837	31.570	82,8

*) Belarus, Bulgaria, Cehia, Polonia, Republica Moldova, România, Federația Rusă, Slovacia, Ucraina, Ungaria;

**) Channel Islands, Danemarca, Estonia, I-le Faeroe, Finlanda, Islanda, Irlanda, Isle of Man, Letonia, Lituania, Norvegia, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Suedia;

***) Albania, Andorra, Bosnia-Herțegovina, Croația, Gibraltar, Grecia, Macedonia, Malta, Portugalia, San Marino, Slovenia, Spania, Vatican;

****) Austria, Belgia, Franța, Germania, Liechtenstein, Luxembourg, Monaco, Olanda, Elveția.

Principalele caractere ale economiei europene :

Dezvoltarea economică a cunoscut, încă din cele mai vechi timpuri, o evoluție care-i conferă dreptul de *leagăn de civilizație și economie mondială*.

Actuala dezvoltare economică, bazată pe nucleul economiei unitare din cadrul Uniunii Europene, face ca relațiile cu parteneriatul central și est european, să întrevadă o evoluție fără precedent a economiei europene, încât de la Atlantic până la Ural și din Scandinavia până la Mediterana, ea va deveni *cea mai mare putere economică a lumii*, bazată pe o piață de desfacere fără precedent și pe o infuzie de capital și tehnologie de înalt randament.

Perspectivile integrării europene ale economiilor naționale din centrul și estul Europei, „*extensiunea robustă*” a Uniunii Europene Europene, în contextul „*dezvoltării durabile*”, va face ca Europa anilor 2020-2025, să devină motorul principal al economiei mondiale.

Ecodezvoltarea economică a regiunii europene se bazează pe:

- *forță de muncă specializată de înalt randament;*
- *bază proprie științifică și de inovații;*
- *valorificarea superioară cu consumuri specifice reduse de materie și energie a tuturor resurselor naturale sau sintetice folosite în PIB;*
- *capital financiar susținut printr-o monedă unică (EURO) și a unor investiții competitive și profitabile de capital atât național cât și privat pe care îl presupune BANCA CENTRALĂ EUROPEANĂ realizată prin acordul de la Maastricht-1993;*
- *protecția ecologică a regiunilor urbane și rurale, reecologizarea economică și restructurizarea economiilor naționale, în așa-numita etapă postindustrială economică.*

PIB-ul, evaluat la peste 10 mii miliarde \$ USA-în anul 2001, reprezintă un sfert din PIB-ul omenirii (44 mii mld. \$), dar acesta este inegal, realizat în prezent, pentru că în anul 2001, *85% din PIB era realizat în cele 15 țări ale Uniunii Europene*, deși dețin doar 48% din populația continentului.

Pe regiuni continentale, ponderea este diferită net în favoarea Europei de Vest, sau atlantice care dă aproximativ 60% PIB-ul continental. În schimb Europa Sudică deține o cincime, Europa Centrală o zecime, Europa Nordică 7%, Europa E – 4%.

În medie, Europa prezintă o creștere susținută a valorii produsului economic (aproape 13.000 \$ USA/loc). Există discrepanțe teritoriale semnificative (regionale și naționale), în sensul că, state precum *Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Italia, Luxemburg, Marea Britanie, Olanda, Suedia, Finlanda, Islanda și Lichtenstein* au peste 20.000\$ USA/loc, iar altele au sub 1000\$ (*Moldova – 590, Albania – 820, Bosnia – Herțegovina – 360\$*), *România – 2061\$ și Rusia – 2410.*

Cele mai mari valori le înregistrează:

- *Lichtenstein* – 123.000 \$/loc.;
- *Luxemburg* – 45.000 \$/loc.;

- *Elveția* – 44.000 \$/loc.;
- *Danemarca* – 32.000 \$/loc.;
- *Germania* – 28.870 \$/loc.

În cadrul economiei europene, sectorul primar și cel secundar dețin aproape 38%, restul revine sectoarelor terțiar și cuaternar bazate pe servicii și pe infuzie de capital și inteligență.

Service-ul economic, consulting-ul economic și acoperirea de brevete, de invenții și inovații precum și plasarea capitalului financiar în tehnologiile înalte contribuie cu aproximativ 1/5 la produsul economic european și tendința este în continuă creștere.

Vechi companii și corporații, care erau simboluri ale unor industrii metalurgice, chimice sau petrochimice, în prezent dețin monopoluri pentru produse de înaltă tehnologie în care materia primă este foarte puțină, în schimb inteligența constituie peste 75% capital (mai ales produse electronice, informatice, optice, mecanică fină, robotronică și alte produse economice, care în urmă cu 30-50 de ani nici nu se întrezăreau): firma PHILIPS, SIEMENS, DAIMLER-BENZ, ROYAL-DUTCH, ROLLS-ROYCE, HOECHST, RHÔNE-POULENC ș.a..

Agricultura europeană – una din cele mai vechi din lume, este și una dintre cele mai performante, iar tendința actuală și de perspectivă constă în introducerea cu mare eficiență a agriculturii biotehnice (biotehnologizări) și ecologice („agricultura curată”).